

FLECK ZOLTÁN

Több mint két évtizeddel ezelőtt Sólyom László éles kritikát fogalmazott meg a kispolgári világba merevedett, bürokratikus szemléletű, az igazgatósnak csüngő, önállóan bírói jogalkalmazásról. Minden valószínűség szerint kevés lesz újabb két évtized a rendszerváltás előtti mentalitás megrendüléséhez. A Fundamentum ezeket a kérdéseket még nagyon sokáig újrafogalmazhatja, minden hatás nélkül. Nem látszanak azok az erők, amelyekre alapozva a jogalkalmazó eltávolodhatna a formalizmustól, a textualizmustól, a nemzetközi források semmibe vételétől, az alkotmányos elvek alkalmazásától való rettegéstől. Az okok között nyilván döntő szerepet játszanak a kulturális jellegű, nehezen mozduló maradványok, de nem kizárólagosan. Azokat a megfelelő intézmények hosszabb-rövidebb távon képesek jó irányba befolyásolni. Magyarországon, itt nem részletezhető okok miatt, nem sikerült ilyen intézményes keretet biztosítani az igazságszolgáltatás számára, viszont az inkompetens szervezeti megoldásokhoz illeszkedő vezetőket igen. Először ejtsünk néhány szót a kulturális összetevőkről.

A kontinentális jogalkalmazás a XIX. század második felétől egyre gyorsuló ütemben számolt le a törvényozitivizmushoz kapcsolt illúziókkal és a hatalommegosztás elvének ehhez társuló merev értelmezésével. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a szabályozás társadalmi, gazdasági háttere olyan változási ütemet vesz fel, amelyet a jogalkotó képtelen követni, ha meg kívánja őrizni az írott jog koherenciáját, és hogy a konfliktusok olyan komplexitási fokot értek el, hogy a végtelenségig bonyolított jogszabályok ellenére sem találtak feloldást a szöveghez kötött jogalkalmazásban. A XX. század második felében ez a folyamat felgyorsult és más tényezőkkel együtt óriási mértékben növelte a bírói hatalmat és annak jelentőségét.

Abban, hogy a posztkommunista államokban a jogalkalmazói ideológia megmaradt a XIX. századi kontinentális gondolkodás szintjén, miközben hatalmának növekedése szervezeten és politikailag bekövetkezett, valószínűleg szerepet játszhatott a diktatúra időszakában kialakított bírói doktrína. A törvény és még az alacsonyabb szintű jogszabályok betűjéhez való ragaszkodás is védelmet nyújthatott az ideológiai, politikai, eszmei igényekkel szemben. A korszakhoz igazodó jogértelmezés elvárását a diktatúra enyhülésének időszakában a betűhöz való ragaszkodással, nem pedig a törvényhozó akaratának keresésével volt mód ellensúlyozni, a dogmatikába való bezárkózás megóvhatott a túlpolitizálódás ellen. Mégis erősebb oka a szocializmus kori törvényoziti-

tivizmusnak a hivatalos ideológia precedenstagadása és a jogalkalmazói személyzet alacsony státuszban tartása. A kontraszelekció hosszú évtizedek alatt felhalmozódott hatásai az egyszerűbb, kisebb intellektuális és szakmai felkészültséget igénylő, kényelmesebb szöveghez kötöttséget tették mintává. Ezt a hatást a jogállam intézményei nem számolták fel, a jogalkalmazói ideológia, szerepfelfogás, önértelmezés többé-kevésbé stabil maradt. De a szöveghez ragaszkodás a rendszerváltással egy csapásra anakronisztikussá vált, amennyiben az alkotmányos elvekkel szembeni védekezést szolgálja. A kényelemre törekvés és a bírói függetlenségre való üres hivatkozás konstans. A jogi textualizmust erősítette a jogállami elit jogalkotói optimizmusa, a valóság pusztán jogszabályokkal történő befolyásolásának hite, a nagy tradíciókkal bíró voluntarizmus. Ez a felelőtlenség anélkül növelte a bíróság hatásköreit és emelte jelentőségét, hogy különösebb figyelmet fordított volna a jogalkalmazó szellemi, intézményi és anyagi infrastruktúrájára.

A gyors társadalmi változások, a növekvő komplexitás, a megváltozott természetű jogérvényesítési stratégiák védekező reakciókat váltottak ki az új ruhát öltött pozitivistá jogalkalmazói ideológia hordozóiból. A viharos sorsú, soha ki nem teljesedő, így modern értelmet nem nyert bírói függetlenség fűgefalevele éppen alkalmas volt a kilencvenes évek közepén arra, hogy a borzasztó hatékonysághiányt is felhalmozó, a korábbi jogalkalmazói ideológiától megszabadulni képtelen igazságszolgáltatást olyan szervezeti keretek közé helyezze, amely ezeknek a történelmi lemaradásoknak megfelelt. Az új szervezeti megoldás a korábbiaknál is nagyobb teret adott a bezárkózásra, a nyilvánosságra vonatkozó igények lesöpprésére, a felelőtlen és áttekinthetetlen igazgatásra, hiszen minden ellenőrző mechanizmustól elszakította a bírói hatalmat, miközben belülről sem ellensúlyozta az igazgatási hatásköröket.

Roszsabb körülmények között kellett volna tehát megváltoznia az öröklött jogalkalmazói szemléletnek. A bírói önkénynek gátat szabó precedens, a tudományos érvelés, a törvényhozó szándékai, a törvény racionálisan levezethető céljai, az európai esetjog és persze az alkotmány helyett maradt a betű. Ahol a betű kevés, megjelenik a tényleges tartalom nélküli hivatkozás a bíróság „kikristályosodott” vagy „törtlen gyakorlatára”. Az eddigi tapasztalatok szerint, néhány jelentős kivételtől eltekintve, az alkotmánybírói döntések is az uralkodó jogalkalmazói szellemhez igazodva válnak „élvő”: formális, textualizált formában, mechanikusan. Ha egyáltalán... Fontos AB határozatok kvázi jogszabályokként, szokásos idézetekként kerülnek be a szokványos szer-

kezetű indoklásokba, és jól megférnek a jogszabályhelyek mellett.

Közben egyre nyilvánvalóbb, hogy az alkotmányos alapjogok érvényesülését, a költségvetést érintő vagyoni viszonyok rendezését, a közélet lényeges viszonyait, a politikai rendszer állapotát meghatározó kérdéseket csak a bíróságra lehet bízni. Esetleges, hogy ennek képes-e megfelelni, a megnövekedett felelősséghez méltó jogalkalmazói tevékenységnek semmilyen intézményes garanciája nem létezik. A jogalkalmazóval szembeni igények radikális megnövekedése párhuzamos a jogalkotó tényleges lehetőségeinek beszűkülésével. Az aktív, a normatív szférát folyamatosan alakító, a társadalmi hatásokra figyelemmel levő jogalkalmazói szerep a modern jogállamok részévé vált, amellyel kapcsolatban értelmetlen a hatalmi ágak elválasztásáról beszélni, annál fontosabb az egyensúly és a kölcsönös ellensúlyok rendszere. Abban a helyzetben azonban, amelyben a jogalkotói lehetőségeket a gazdasági, társadalmi folyamatok a strukturális kényszerek erejével korlátozzák, viszont a jogalkalmazó képtelen megfelelni ennek a kihívásnak, a törvényhozó előtt rosszabbnál rosszabb alternatívák állnak. Vagy válasz nélkül hagyja a szabályozási igényeket, és akkor súlyos társadalmi feszültségek halmozódhatnak fel, amelyek terhe végső soron nem az igazságszolgáltatásra hárul. Vagy belekezd a jogrendszer elvi rétegének „lebutításába”, betűt csinál az értelmezést kívánó elvekből. Szövegszerűen kimondja, mintegy kötelezővé teszi azt, ami a megfelelő alkotmányos elvi szintű jogértelmezés számára is evidens lehetne. Ez bizonyosan reménytelen vállalkozás, hiszen lehetetlen a végére jutni és nem is kívánatos: a jogrendszer koherenciáját veszélyezteti.

Nagyjából ez az eset következik be az úgynevezett gyűlöletbeszéd és a személyiségvédelem viszonyában, ahol a Ptk. legújabb módosításának tényleges oka a joggyakorlat megmerevedése. Nevezetesen a konkrét személyt nem megnevező, de az emberi méltóságot sértő megnyilvánulások elleni személyiségvédelmi igények elismerését a bírói gyakorlat következetesen megtagadja, annak ellenére, hogy így jelentős társadalmi konfliktusmező keletkezett, tekintve, hogy nem sikerült alkotmányos büntetőjogi szabályozással betölteni az űrt. Csak egy hosszú évtizedekkel ezelőtt divatban volt jogalkalmazói szerepfelfogás számára szentségtörés annak elvárása, hogy a törvény elveit, a jogintézmény logikáját, a jogalkotó szándékait a társadalom és a jogrendszer egészének viszonyára tekintettel bontsák ki. Szomorú tapasztalat, hogy felsőbbbíróságok érdemben tudják akadályozni a jogalkotó szándékait, akkor is, ha az történetesen racionális, a jogállami elvárásokkal konform.

Különösen gyakran következik ez be az eljárásjogok esetében, ahol egy-egy intézményi reform többletmunkára, a begyakorolt rutinok feladására kényszerítené a jogalkalmazót. A kényelmi szempontok mellett mindig eltöri az állampolgár jogainak kiterjesztésére vonatkozó érv. Tanulságos ebből a szempontból a hazai büntetőeljárás története is.

Van egy területe a jogalkalmazásnak, ahol a hazai jogalkalmazói doktrína provincializmusa szembeötlő. Az európai integráció befejező, egyben a belső korlátok miatt legproblémásabb szakasza a joggyakorlat átalakulása, az európai fórumok döntéseinek beépítése. A perleési aktivitás már látszik, átalakultak a jogérvényesítési stratégiák, egyre intenzívebb a tagállami jogrendszerekkel szembeni kihívás. Ennek csak a szövegpozitívizmustól eltávolodó jogalkalmazói szerepfelfogás és magas szintű felkészültség képes megfelelni. Alig van nyoma az európai gyakorlat figyelembevételének, azt nem értékeli a fellebbezési fórum, tehát szükségtelen többletmunka.

Ma olyan szervezeti béklyóban működik az igazságszolgáltatás, amely akadályozza a problémák felismerését is. A számtalan strukturális hiányból e helyütt csak néhányra utalok. Az atavisztikus, ellentmondásos, a kor igényeinek meg nem felelő jogalkalmazói szerepfelfogás leépülése elképzelhetetlen olyan szervezeti viszonyok között, ahol átláthatatlan, ellenőrizhetetlen és ennek megfelelően erősen korlátozott racionalitású az igazgatás, ahol semmilyen felelőssége nincs az igazgatási hatalomnak. Nincs megfelelő kritériumrendszere a vezetővé válásnak, ennek megfelelően számonkérhetetlen a vezetői munka. Az igazságszolgáltatás elmozdulását a zsigeri önvédelmi reflexek uralta, titkosított, felsőbbrendűséget sugalló önértelmezéstől nem segítette elő a szervezeti reform. Nem hathatott jó irányba a jogalkalmazói szerepek tekintetében sem, hiszen sem a bíróvá válás kritériumrendszerének meghatározásában, sem a nepotizmus felszámolásában nem lépett előre. Sőt. Kompetens irányítási központok, vezetők hiányában ma a bíróság a modern piacgazdaságok működésmódjaiból pusztán a marketingstratégiákat igyekszik alkalmazni, többnyire suta kelet-európai módon. A takarás, manipuláció, félrebeszélés csak a felszíne a súlyos szervezeti inkompetenciának. A mélyben a jogalkalmazói felelősség elhárításának hagyománya időleges konszenzust hoz létre a bírói kar és vezetői között, amíg valami valószínűtlen véletlen folytán meg nem jelenik egy hangját hallatni képes véleményformáló kisebbség. Ennek esélye a társadalmi elvárások és a tényleges teljesítmények közötti feszültség felhalmozódásával azért növekszik.

Ilyen feltételek mellett a Fundamentum kérdése, hogy az alkotmány értelmezett rendelkezéseinek

a rendes bírói gyakorlatba kerülését nem az alkotmányjogi panasz intézményének hiánya akadályozza-e, korai. A jogalkalmazó státusza minden tekintetben a rendesbírárság hierarchiájához kötött, ezen keveset lenne képes változtatni az alkotmányos felülvizsgálat. Az alkotmánybíráskodás egyre erőteljesebb politizáltsága miatt talán ez nem is kívánatos, bár az a politizáltság legalább nyomon követhető. Ma sokkal összetettebb kulturális, szervezeti és ezekhez kapcsolódó személyi gyengeségek teszik valószínűtlenné a gyakorlat ilyen „alkotmányosodását”. Ehhez képest idealisztikusnak tűnik az a kérdés, hogy juthat-e más alkotmányértelmezésre a bíró, mint az Alkotmánybírárság. Indokolt lenne ezzel kapcsolatban azt is megfontolni, hogy jó lenne-e, ha jutna. Az Alkotmánybírársággal kapcsolatos jogos kritikák ellenére is jobb óvatosnak lenni. Jogászi körökben ismert, hogy a rendszerváltás intézményépítő hónapjaiban többek között azért nem merülhetett fel az alkotmánybíráskodás funkciójának a Legfelsőbb Bírósághoz telepítése, mert annak elnöke és a bíróság akkori összetétele iránt a jogállam építői nem tanúsítottak bizalmat, valószínűleg alappal.

Az alkotmányos elvek, általában a jogelvi réteg a kontinentális hagyományú államokban erősen a felsőbbbírárságok, különösen a legfelsőbb bírárságok jogértelmezéséhez kötődik. Hazánkban ez, a jelek szerint más új demokráciákhoz hasonlóan, még merevebben érvényesül, többnyire esélye sincs egy eltérő jogértelmezési kísérlet áttörésének. Ha összevetjük az Alkotmánybírárság és a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiumának jogfejlesztő tevékenységét, csak arra a következtetésre juthatunk, hogy nem vethető fel érdemben az a kérdés, hogy egy jogállamban melyik testületre bízánk jogainkat. Ezért volt jelentős előrelépés a jogegységi határozatok alkotmányos kontrolljának megjelenése. Jelen körülmények között azonban a bírósági hierarchia legmagasabb szintjeinek a joggyakorlatra való hatása domináns, alig van esélye a legjobb alkotmánybírársági érvelésnek akár egy eseti döntéssel szemben is. A kényelmes jogalkalmazói konformitás az öröklött hagyományok, az igazságszolgáltatás szervezeti kultúrája következtében inkább hivatkozik a felsőbbbírárságok gyakorlatára, mint a törvények elveire vagy értelmezésre váró szakaszaira. Előre emésztett formában könnyebb az indoklás. Másrészt mindez olyan előmeneteli, kiválasztási rendszer mellett történik, amelynek diszfunkciói annál erősebbek, minél feljebb haladunk a hierarchiában.

A Fundamentum olvasóinak azt ajánlanám, hogy a főbírói sajtónyilatkozatok helyett az ítélezés irányára figyeljenek, tegyék szavá minél nagyobb számban a talált alkotmányos és szakmai aggályokat. Na-

gyon lassú, de biztos előremozdulást a jogászi szakma is képes elősegíteni. Első lépésben talán használjuk ki a bírói gyakorlat meglevő korlátozott nyilvánosságát.

BOROS LÁSZLÓ

Ha a jogalkalmazás alkotmányosságának vizsgálatához tágabb, a politikai szociológia és a jogszociológia érintkezéséből levezethető összefüggések mentén közelítünk, akkor egy nagyon elméletinek és mögöttesnek tűnő, valójában azonban a jelenlegi gyakorlat egyes elemeinek álságosságát megvilágító gondolatmenethez jutunk.

Minden jogalkalmazói döntés, természetéből következően, politikai döntés is. Akkor is az, ha a döntéshozó a legjobb meggyőződése szerinti, általa kizárólag szakmai produktumnak tartott határozatot bocsát ki. A politikai jelleg objektív, a jogalkalmazó szervezetek államhatalmi természetéből következik, és független a jogalkalmazó személy belső függetlenségétől, politikai távolságtartásától, valamint a bíróság politikai felelősségnélküliségétől.

Az államhatalom bírói ágának nálunk is megvalósuló kelsen-i koncepciójú működtetése látszólag depolitizálja az ítélező funkciójú bíráskodást, még annak legfelső fokát is. A bírói hatalom politikai döntési szféráját megpróbálja formailag leszűkíteni, és benn igyekszik tartani az ellenőrző, alkotmányvédő funkcióban. Ez bizonyos tekintetben álságossá teszi az alapelveket és a gyakorlatot egyaránt. Míg azokban az államokban, ahol a bírói hatalmi ág két funkciója (az ítélező, illetve az ellenőrző-alkotmányvédő) egyetlen intézményben testesül meg, a döntéshozatal szakmai alapjainak hangsúlyozása sem fedheti el egy pillanatra sem a testület politikai karakterét még a legmagasabb szintű ítélezésben sem, addig a mi megoldásunk elrejteni látszik azt a tényt, hogy a bírói ítéletek politikai döntések is.

Természetesen homályosítja a képet és erősíti a látszatot, hogy a „politikai” szó jelentése a pártok versengésére épülő parlamentáris demokráciákban, különösen az európai kontinentális modellben, azonnal „pártpolitikait” jelent. Nem beszélve a kelet-közép-európai új demokráciákról, ahol a parlamenti többségért vívott küzdelem provincializmusából táplálkozó mély érzelmi megosztottság a politikait mint jelzőt teljes egészében a konkrét képzetekkel társított, egyértelműen negatív értéktartományba taszította. Az absztrakt dimenziójától megfosztott politikai jelleg a maga közkeletűségében is csak leegyszerűsítően háttérbe tolja és elfedi a tényt, hogy a jog-

alkotásban és a jogalkalmazásban keletkező aktusok természetüknél fogva politikaiak. Ha ebből a nézőpontból vizsgáljuk szakmai dilemmáinkat, talán szokatlan következtetésekre is juthatunk.

Megválaszolásra váró kérdéseink nem új keletűek, általános alapproblémáinkat széles körben taglalják évszázadok óta az elméleti és a szociológiai szakirodalomban. Más nemzetállami jogi kultúrákban, más történelmi korszakokban is keresték a kérdéseinkre az adott konkrét jogalkalmazási rendszerek működésének részlemeivel kapcsolatos eseti válaszokat. A mi vélekedéseink így egyrészt a klasszikus megfontolások mai hazai-regionális aktualizálásai, másrészt jelenlegi helyzetünkben táplálkozó szituatív reflexiók.

Nem az amerikai alkotmány, hanem maga az USA Legfelső Bírósága nyilvánította magát 1803-ban a politikai döntéshozatal legmagasabb jogi ellenőrző fórumának. Mert mi mást jelent a törvényhozási döntések alkotmányossági felülvizsgálatának joga, mint a politikai kontroll jogilag legkifinomultabb és leginkább indokolt változatát?

Azt szoktuk mondani, hogy a kelsen-i szétválasztási logika célja az eseti bírói ítékezés politikai függetlenítése volt a törvényhozás kontrolljától és a direkt alkotmányvédelemtől. De védje-e az alkotmányosságot a hatalmi ág „szabadjára engedett” bíróságaitól is a nyíltabban politikai testületként működő alkotmánybíróság? A fentiek szerint vitathatatlanul igen. A jelenlegi magyar gyakorlat szerint lényegében nem.

Hova soroljuk ebben a szociológiai logikában a jogegységi döntést? Politikai természete nyíltabb, mint az eseti döntéseké. Egyrészt felvállalt alapfunkciója jogpolitikai természetű, hiszen egy államhatalmi intézményrendszer irányításának bizonyos feladatait hivatott megoldani. Másrészt korlátozó vagy serkentő hatással lehet a politikai döntéshozatal alkotmányosan legmagasabb szintű fórumára, a parlamenti törvényalkotásra, nem is beszélve a végrehajtó hatalmi döntésekre (a kormányzati jogalkotásra és az eseti jogalkalmazói lépésekre) gyakorolt direkt befolyásáról.

Kézenfekvő ellentmondás a rendszerben, hogy ahol szétválasztják a két bírói hatalmi funkciót, ott egyfajta jogfejlesztési vetélkedés kezdődik a két intézményi mechanizmus között. Ez elkerülhetetlen, és alapjaiban pozitív, hiszen a szervezetek megfelelő működése esetén dinamizálja a normatív szférát alakító és befolyásoló hatásmechanizmusokat. Erre szükség van, mivel a jogalkotás garanciális lassúságának a jogbiztonságot (elméletileg) erősítő szerepével szemben mind az alkotmányfejlesztés aktivitása, mint a tételes jog eseti jellegű és jogegységi fejlesztés

tése a joggal szembeni másik követelményt, az időszűrést és a rugalmasságot kell hogy erősítse.

Ezek a pontokon kapcsolódnak össze a politikai szociológiai és a jogszociológiai összefüggések. A jogfejlesztési vetélkedés pozitív hatásai akkor bonthatóknak ki, ha az intézmények politikai jellege nem válik pártpolitikaivá. A bírói hatalom kereteit meghatározó alkotmányos rend (lásd az Alkotmánybíróság tagjainak választása) látens pártpolitikai karaktert akkor is hordoz, ha minden szereplő mindig teljes egészében a demokrácia szabályai szerint jár el. Ez utóbbiról jelenleg Magyarországon csak erős korlátok között beszélhetünk. Ebből a szempontból nézve a kialakult helyzetet, parlamentünkben tragikus alkufolyamattá züllött az alkotmánybírák személyére vonatkozó „konszenzus”.

A jogfejlesztési vetélkedés egyik oldalán az ítélező bírói hatalmi funkciót megvalósító bírósági szervezetrendszer áll, amelynek 1997-től Magyarországon kialakult státusza az elmúlt években nagy elméleti, az utóbbi tizenöt-húsz hónapban pedig konkrét események kapcsán gyakorlati, ebből következően direkt politikai viták tárgyává is vált. Nyilvánvalóan nem választható el egyetlen kiinduló dilemmánk sem attól az államhatalmi függetlenségi helyzettől, amellyel az ítélező bírói szervezetrendszer jelenleg Magyarországon rendelkezik.

Csak egy ilyen pozíció adhatott alapot arra a vitára is, amely 2003 és 2005 között zajlott a jogegységi döntések Alkotmánybíróság általi felülvizsgálatáról, és ez a háttér kellett a vitában ahhoz az álláspont-hoz, amelyet a Legfelsőbb Bíróság képviselt. A vehemencia érthető volt, hiszen először keletkezett rés az ítélező bírói hatalom köré vont hermetikus burkon, amely elzárta minden egyéb államhatalmi tényező érdemi befolyása elől. Átjárás keletkezett a két bírói hatalmi szféra között, az alaphelyzethez képest vitathatatlanul az Alkotmánybíróságot erősítő módon.

De az igazi kérdés az, hogy gyengültek-e a Legfelsőbb Bíróság által irányított rendszer pozíciói a jogfejlesztési vetélkedésben. A tapasztalat azt mutatja, hogy alapjaiban nem. Mert ha arra a részkérdésre keressük a választ, hogy amennyiben a bíróságnak olyan ügyben/alkotmányossági kérdésben kell döntenie, amelyet az AB még nem bíralt el, minden esetben köteles-e az AB-hoz fordulni, akkor igen nehéz lenne az igenlő válaszhoz jogi háttérrel találni. S még ha lenne is formális alapunk, a valóságban az egyedi ügyben a bíróság az egyetlen szereplő, amely eldöntheti, hogy a felmerült jogvitaelem az AB által el nem bíralt alkotmányossági kérdést vet-e fel. Ugyancsak a bíróság döntheti el, hogy akar-e az AB-hoz fordulni vagy sem. Ez nagyon erős pozíció a jogfejlesztési vetélkedésben, hiszen a mozgástér terjedelmének

eldöntéséhez is a bíróságnál vannak a jogok, az ítéletek nyomán elinduló reálfolyamatok jogi kereteit is a bírói döntés határozza meg.

Ha az ügy valamely szereplője vagy más kompetens érdekelt akár menet közben, akár az ítélet után úgy ítélné meg, hogy a bírói döntéshozatal jogi alapzatából hiányzik az alkotmányos háttér egy mozzanata, akkor az ügy apropóján joga van az Alkotmánybírósághoz fordulni, de a két szervezeti döntéshozatali folyamat óhatatlanul elválik egymástól. Miként másfajta módon jelentkezik a két döntés politikai karaktere is.

Azt a szociológiai összefüggést ugyanakkor nagyon markánsan látuk megvalósulni, főleg az utóbbi évtizedben, hogy amennyiben egy eseti bírósági döntésnek a társadalmi nyilvánosság politikai jelentőséget tulajdonít, akkor az adott esetben kifejezetten alsó fokú ítélet is komoly jogfejlesztő szerepbe kerül, függetlenül a tényleges jogászai akarattól. Emlékezzünk számos eljárásra mind a polgári, mind a büntető területen, sőt munkaügyi perekben is, amikor vagy valamelyik érintett volt közszereplő, vagy éppen az eljárás politikai jellege tette az ügyben eljárókat közszereplővé.

A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága a fenti helyzetekben hangsúlyeltolódásokhoz vezetett az ügyek társadalmi hatásmechanizmusában. Mivel az ügy a nyilvánosság fókuszába került, az ítélet társadalmi megítélése átpolitizálódott. A szemben álló politikai oldalak számára ekkor már az eljárás és a döntés teljes egészében politikai jellegűvé, sőt kifejezetten politikai aktussá vált. Aki úgy vélte, hogy az ítélet számára kedvező, az politikai nyilatkozataiban, függetlenül magától a magyar jogrendszer számos alkotmányos jellemzőjétől, többnyire precedens értékűnek nyilvánította az ítéletet. A média politikai szekértolóként működő vagy egyszerűen csak szokásosan tájékozatlan része jogilag nem bírálta felül ezeket a politikai nyilatkozatokat, hanem kifejezetten tényként kezelve az állításokat, többnyire jogi evidenciának beállítva tudta a közgondolkodás részévé tenni az eredetileg politikai nyilatkozatként elhangzott tartalmakat.

A „jogfejlesztés” legszámalmasabb folyamatai indultak el ily módon több esetben is az elmúlt időszakban. A politikailag reflektált ügytípusokban meghozott ítéleteket egyes politikai szereplők és nyomukban a média reprezentánsai minősítették jogilag irányadónak, és nem a jogéleti tényezőkként. Ennek természetesen semmilyen jogi következménye nem kellett volna hogy legyen. Ám a kutatások interjúiban és a hétköznapi informális beszélgetése-

A POLITIKAILAG REFLEKTÁLT ÜGYTÍPUSOKBAN MEGHOZOTT ÍTÉLETEKET EGYES POLITIKAI SZEREPLŐK ÉS NYOMUKBAN A MÉDIA REPREZENTÁNSAI MINŐSÍTETTÉK JOGILAG IRÁNYADÓNAK, ÉS NEM A JOGÉLETI TÉNYEZŐK.

iben, továbbá a gyakorlat figyelemmel kísérése során egyaránt sorjázta és sorjázta az az esetek, amelyekben az ítélezés is ráhangolódott a kialakult helyzetre. Különösen a másodfokú döntéshozatalban vált rutinná egyes tanácsoknál, hogy az egyszer megszületett, majd a politika által mérvadóvá mitizált ítélet a jogi döntéshozatalban „bírói gyakorlattá” fetiszizálódott. A magyar alkotmányos rend szerint ez a gyakorlat ugyan huszadrangú elem lehetne az ítélet megalkotása során, de számos olyan esetben, amikor bár ordító mértékű volt a korábbi és az új ügyek közötti tényleges különbség, ám a bírói akarat megteremthette az analógiát, ki-mondhatta a jogi megítélés hasonlóságát, akkor meg is tette.

A fenti megállapítások alapjául szolgáló konkrét eseteket elsősorban a politikusok és a sajtóorgánok közötti perekben, valamint az ORTT-nek a médiatörvény 4. §-ával (a kiegyensúlyozottsággal) kapcsolatos döntéseiből keletkezett ügyekben találhattuk meg. A látványosan meghökentető gyakorlat gyorsan felszínre hozta a tényt, hogy a médiával kapcsolatos demokratikus bírósági ítélezési tapasztalatok hiányoztak a főleg a fellebbviteli eljárásokban domináló bírói nemzedék felkészültségéből. A rendszer egésze számára pedig, úgy tűnik, kényelmes ennek a szűk személyi keresztmetszetnek a fenntartása.

Ezekben az ügyekben leplezetlenül jelent meg a döntés politikai karaktere, és a bíróság számára védhetőnek és kényelmesnek tűnt az első ítéletből fetiszizálódott gyakorlat mögé bújni. Ismerve persze a mai magyar politikai helyzetet, a bíróságok állapotát és a bírói kar nem kis részének korlátozott döntéshozatali mozgásterét, melyet többnyire az ítélezők személyes kvalitásai, valamint szervezeti bornírtságok és kiszolgáltatottságok együttesen határolnak be, éppenséggel érthetőnek is minősíthetnénk az efféle megoldásokat. De meggyőződésünk, hogy hasznosabb, ha az ilyen reakciókat a szellemi restség kategóriájába soroljuk, ha nem fogadjuk el a bírói döntés szuverenitása mögé menekülést kínáló szervezeti vezetői nyilatkozatokat.

Természetesen látjuk a kínjait azoknak a valóban szuverén bírónak, akik nem hagyják manipulálni magukat a politikailag gerjesztett és a sajtó által támogatott külső befolyásolási kísérletektől, akik adott esetben vállalják a szervezeti konfliktusokat a politikai presztízvesztéstől rettegő bírósági vezetőikkel. Az ő szociológiai státuszuk valóban izgalmas kérdés a korábban elmondottak tükrében. Döntéseik olyan ügyekben születnek, amelyekben a környe-

zeti tényezők sem hagynak kétséget afelől, hogy ítéletük politikai döntésnek számít majd a társadalom jelentős része számára, mégis legjobb szakmai tudásuk szerint döntenek. Belső meggyőződésük szerint ők jogi döntést hoznak, miközben tudják, hogy ítéletüknek nagy a politikai relevanciája. Ítéleteiket másodfokon többnyire megváltoztatják, bár gyakran briliáns érveléseikre a „gyakorlatra” hivatkozás egymondatos ellenérve hangzik el csupán. Ily módon jogászai erőfeszítéseik nem válnak jogfejlesztési tényezőkké. Rosszabb esetben a döntéseiket politikailag sérelmezők sajtója pellengérré állítja őket, szélsőséges esetekben felkerülnek a halállistákra, amelyek a politikai közvélemény egy részének szemforgatása, más részének doktrinéren megengedő álláspontja miatt szabadon burjánzanak az elektronikus kommunikáció fórumain.

Ellenben a politikailag felmagasztalt „precedensek” nagyon is részei lehetnek a jogfejlesztési versengésnek. Időnként ütközőpontokká is válhatnak az ilyen ítéletek és a nyomukban kibontakozó folyamatok, amikor elérik az alkotmánysértésnek azt a kritikus mértékét, amely az Alkotmánybírósághoz fordulásra ösztönözhet egyes csoportokat vagy intézményeket. De ezekben az esetekben sem arról van szó, hogy a bírósági alkotmányértelmezés kerül alkotmánybírósági felülvizsgálatra (miután ilyen expliciten többnyire nincs is, már csak azért sem, mert a szükséges kompetencia is hiányzik hozzá), hanem az ítélet által előidézett jogi helyzet alkotmányosságáról dönt a testület (ha akar).

Emellett szociológiai tényezőként kell figyelembe vennünk az időbeliséget is. A politikailag érzékeny ügyek egy csoportja (semmiképpen sem a gazdasági bűncselekményekkel összefüggő esetek) az átlagnál sokkal gyorsabb elbírálásra számíthat ugyan a bírósági eljárásban, mint egy egyszerű tartozás elismerése vagy egy betöréses lopás (az ilyen ügyek gyakran megdöbbentően hosszú eljárásra ítéltetnek), de a jogorvoslatokkal együtt így is tetemes időt emészt fel. Az ügyeket körülvevő politikai és médiahisztériára a különböző alkatú bírósági vezetők és bírák amúgy is többféle módon reagálnak. Nagy halogatók és rögvest belevágások egyaránt előfordulnak, de ennyi kiszámíthatatlanság fel sem tűnik a mai igazságszolgáltatásban. Főleg azért nem, mert a politikai világ hektikussága hol visszaigazolja, hol megtorolja ezeket a százalmas adminisztratív ravaszkodásokat (amelyeket nemritkán a formális döntéshozatali szintnél magasabbról sugallnak).

Ezekkel a nehézségekkel és szélső értékekkel együtt is egyértelmű törvényi szabályozási keretek között zajlik a bírósági eljárás. Viszont az Alkotmánybíróság nem köteles áttekinthető és közismert

eljárásrendet követni. Így a gyakorlatba átmenő rendesbírósági ítélet jogerősen beépül az életviszonyokba, tartalmával alkotmányosságot sugall, formájával törvényességre ösztönöz. Ha, tegyük fel, egy rendesbíróság olyan következtetésre jut az ítéletében, amely ellentétes az Alkotmánybíróság értelmezésével, és ezzel egyben fel is oldja az alkotmánybírósági értelmezés vertikális kötőerejét, akkor egyrészt ez a döntése általában nem válik közismertté (hacsak nem éppen a médiafigyelem középpontjában álló ügyről van szó), másrészt teljesen bizonytalan, hogy mikor reagálna érdemben az Alkotmánybíróság a tartalmi alkotmányossági kérdésekre. Amint a közelmúltban tapasztalhattuk, a testület évtizedes reakcióidőt is megengedhet magának. Akkorra pedig már egy szociológiai természetét illetően más jellemzőkkel rendelkező társadalommal találja magát szemben. Ha a rendesbíróság az ítéletével valóban alkotmányellenes gyakorlatot alapozott meg, akkor az a reakció idejére már régen beépült a rendszerbe, sőt nagy az esély rá, hogy önfejlődése során többszörsen át is alakult.

HACK PÉTER

Ha alkotmányos kultúránkat a két évtizeddel ezelőttihez mérjük, joggal mondhatjuk, hogy sok változás történt. Az alkotmány többé már nem egyszerű porfogó a könyvespolcokon, hanem elfoglalta méltó helyét a jogrendszeren belül. Az alkotmány rehabilitálásának folyamatában vitathatatlan érdemei vannak az Alkotmánybíróságnak.

Ugyanakkor ha azt nézzük, hol tarthatnánk ma, tizenhét évvel a szocializmus bukását követően az alkotmány mindennapi alkalmazásában a joggyakorlatban, akkor egyáltalán nincs okunk az elégedettségre. Abban, hogy a bírósági jogalkalmazásban nem vált mindennapossá az alkotmányra való hivatkozás, hogy a szorosan vett alapjogi bíráskodás gyakorlata messze elmarad attól, amit optimálisnak tarthatunk, szintén szerepe van az Alkotmánybíróságnak. Az alábbiakban ezt az állítást kívánom megindokolni, és egyúttal szeretnék érvelni a felek vitájára épülő döntéshozatal mellett, melyet az alapjogok megsértése esetén is alkalmazhatónak tartok.

Sokféle ok húzódhat meg amögött, hogy a bíróságok nem szívesen élnek azzal a lehetőséggel, hogy egyedi ügyekben közvetlenül alapjogi bíráskodást folytassanak. Megítélésem szerint az egyik – nem elhanyagolható jelentőségű ok – az a körülmény, hogy az Alkotmánybíróság tulajdonképpen nem bíróságként működik, olyan értelemben, hogy nagy igyeke-

zettel kerüli annak látszatát, hogy felek közötti jogvitát döntene el. Az Alkotmánybíróságnak ez a gyakorlata nem a jogalkotó akaratából, hanem az Alkotmánybíróság saját döntése következtében alakult ki.

Jelenleg, mint tudjuk, az Alkotmánybíróságra vonatkozó jogi szabályozásnak három szintje van: az alkotmány, az alkotmánybíróságról szóló törvény (Abtv.) és az Alkotmánybíróság ügyrendje. Az Abtv. szerint az ügyrendet az Alkotmánybíróság javaslata alapján az Országgyűlés állapítja meg. Ezt a döntést a parlament a mai napig nem hozta meg, mivel rendszeresen vita alakult ki az Országgyűlés és az Alkotmánybíróság között az ügyrend tartalmáról. Külön cikk szólhatna arról, hogy jogállamban egy alkotmányos szerv kivonhatja-e magát teljes körben a törvényhozás akaratától, illetve helyes-e, ha két alkotmányos intézmény, az Országgyűlés és az Alkotmánybíróság egyszerűen nem vesz tudomást a helyzetüket szabályozó törvény tartalmáról.

Tekintettel arra, hogy az Alkotmánybíróság ügyrendjét az Országgyűlés nem alkotta meg, az ügyrendet maga az Alkotmánybíróság alakította ki. Bár közel egy évtizedig az Alkotmánybíróság még tett bátortalan kísérleteket arra, hogy szorgalmazza ügyrendjének parlamenti elfogadását, ezt azonban több nyilatkozatból kitűnően úgy látta megvalósíthatónak, ha az Országgyűlés tulajdonképpen érdemi vita nélkül elfogadja azt a tervezetet, amelyet az Alkotmánybíróság elkészített. Mivel erre az Országgyűlés nem mutatott hajlandóságot, az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a jelenlegi helyzet számára kedvezőbb, mint az, hogy nyilvános vitába keveredjen az Országgyűléssel, különösen olyan pontokon, ahol sem a szakma, sem a közvélemény előtt nem védhető a saját álláspontja.

Ha a törvényi rendelkezéseket számba vesszük, azt látjuk, hogy a jogalkotó viszonylag tág teret hagyott a bíróságnak saját működése kereteinek meghatározására. Az Alkotmánybíróság eljárását szabályozó III. fejezetben a következő rendelkezéseket találjuk: „19. § Ha e törvény, illetőleg az Alkotmánybíróság ügyrendje eltérő rendelkezést nem tartalmaz, az Alkotmánybíróság eljárása során a jogi képviselő, az anyanyelv használatának biztosítása, a bírák kizárása tekintetében a Polgári Perrendtartásról szóló törvény rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.” Ebből a rendelkezésből arra következtethetünk, hogy a jogalkotó fejében egy olyan eljárás víziója élt az Alkotmánybíróság létrehozásakor, amely leginkább a felek vitájára épülő polgári perhez hasonló. Ezt támasztja alá az Abtv. 25. § (2) bekezdése, amely kimondja: „Az Alkotmánybíróság a rendelkezésre álló iratok alapján – szükség esetén személyes meghallgatással, valamint szakértő bevonásával

– folytatja le a bizonyítási eljárást. Egyéb bizonyítási mód és eszköz az eljárásban nem alkalmazható.”

Mint látható, az Országgyűlés, amikor az Alkotmánybíróság létrehozásáról döntött, egyáltalán nem zárta ki azt a lehetőséget, hogy az Alkotmánybíróság, szűk körben ugyan, mégis bizonyítást végezzen, és e bizonyítási eljárás keretében meghallgatásokat tartson, valamint szakértők közreműködését vegye igénybe. Vagyis a jogszabályok nem akadályozzák az Alkotmánybíróságot abban, hogy egy-egy ügy elbírálása során a bíróság ülése keretében egyfajta tárgyalást folytasson le, meghallgassa az érintetteket és azok – részben szóbeli, részben írásbeli – nyilatkozatai alapján hozza meg érdemi döntését.

Akik jártak már az Alkotmánybíróság épületében, vagy legalább képről ismerik a „tárgyalótermet”, láthatják, hogy építéskor, majd – a megrendelő, vagyis maga az Alkotmánybíróság szándéka szerint – még a terem kialakításánál is nyitva hagyták annak lehetőségét, hogy ebben a teremben valódi „tárgyalás” folyjék le, mert megvannak azok a helyek, ahonnan a felek elmondhatnák nyilatkozataikat a bíróság előtt.

A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatát meghatározók azonban úgy döntöttek, inkább azt a módot választják, hogy csupán iratok alapján, „*in camera*” döntenek azokról az ügyekről, amelyek eléjük kerülnek. Ezen a területen is folyamatosan szűkül a közvélemény lehetősége a tájékozódásra, hiszen kezdetben legalább a határozatok indokolása feltűntette azt, hogy ki az indítványozó, de ma már ez sem tudható meg a határozatból.

Talán néhányan még emlékeznek arra is, hogy az Alkotmánybíróság tevékenységének kezdetén tett arra kísérletet, hogy személyes meghallgatást tartson – a lakáskamatok változása ügyében –, de ez a vállalkozás látványos kudarcot vallott, ha az volt a valódi célja, hogy kipróbálják a személyes meghallgatást. Ha azonban a meghallgatás szervezői valójában csak el akarták venni saját kedvüket és másokét is a kontradiktórium eljárástól, akkor a kísérlet ezt a célt jól szolgálta.

Tévedés ezt a helyzetet pusztán azzal magyarázni, hogy az első Alkotmánybíróságban elenyésző kisebbségben voltak azok a bírók, akiknek volt tárgyalótermi gyakorlatuk. Az idegenkedés mögött az Alkotmánybíróság arisztokratikus szerepét kedvelő, európai jogi hagyományok nem éppen legprogresszívabb hagyományaihoz visszanyúló jogfelfogás húzódik meg.

Az Alkotmánybíróság a kezdetekkor két út közül választhatott. Az egyik, amelyet végül választott, az alkotmányos jogvitákat inkább absztrakt, elméleti kérdésnek tekinti, ahol a kérelem tulajdonképpen

csak lehetővé teszi az eljárás elindulását, de annak lefolyására a kérelmezőnek már nincs befolyása, hiszen a bíróság – a kérelem keretei között, de néha azon túl is lépve – már mintegy hivatalból kutatja az alkotmányellenesség okait.

Ebben az Alkotmánybíróság által jól ismert alkalmazott gondolkörben tulajdonképpen nincsenek is felek, és így nincs is vita közöttük, hanem van a jogi norma, és van az indítványozó, aki felhívja a bíróság figyelmét a jogi norma esetleges alkotmányellenességére, s ezt azután az Alkotmánybíróság vagy megállapítja, vagy nem. A külső szemlélő – legyen az a szakma vagy a közvélemény – csak a bíróság határozatából ismerheti meg, hogy mi is volt a kérelmező indítványa (azt, hogy érvei teljes terjedelmükben megjelennek-e a határozatban vagy sem, nem tudhatjuk), arról pedig, hogy a kormánynak mi az álláspontja a kérdésben, még ennyit sem tudhatunk.

Így aztán az Alkotmánybíróság határozatait elemzők csak valamifajta absztrakt követelményekhez képest mondhatják, hogy a bíróság az egyik vagy a másik körülményt figyelmen kívül hagyta, mert arról többnyire nem lehet tudomásuk, hogy az adott körülményt a kérelmező megemlíttette-e kérelmében vagy a kormány képviselője hivatkozott-e rá vagy sem.

A másik lehetséges út, amely az Alkotmánybíróság számára rendelkezésre állt, az, hogy az alkotmányos jogok védelmében valódi bíróságként jár el, döntésének alapja a felek vitája. Ez a módszer inkább hasonlított volna az amerikai Legfelső Bíróság vagy az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatára. Az utóbbit azért is tartom fontosnak megemlíteni, mert az általam is képviselt álláspont híveit gyakran éri az a kritika, hogy a kontinentális, illetve a magyar hagyományoktól idegen angolszász modell megoldásait akarják egy teljesen eltérő jogi környezetben alkalmaztatni. Ez azonban nem így van. Pusztán arról van szó, hogy a magam részéről hiszek abban a modellben, amely kétségtelenül erőteljesebben van jelen az angolszász jogrendszerben, mint a kontinentális jogban, de semmiképpen sem idegen a felvilágosult európai jogi kultúrától. Ennek a modellnek a lényege, hogy mindenekelőtt a tények feltárásához, de az igazságos döntés meghozatalához is hatékony útnak tartja a felek vitáját, az egymásnak ellenmondó nyilatkozatokról nevének kapó kontradiktórius eljárást.

Ez az eljárási mód, amely döntően a szóbeliség, közvetlenség, nyilvánosság elveivel jellemezhető, csak részben találja önmaga igazolását abban, hogy a

múlt feltárásának, a történeti tényállás megállapításának azt a módját tartja helyesnek, hogy a bíróság tagjai közvetlenül megvizsgálják a bizonyítékokat, meghallgatják a tanúkat, a feleket, és ez a közvetlenség több információt szolgáltat számukra a bizonyítékokat egyenként és összességükben is szabadon mérlegelni. A felek vitájára épülő eljárás hívei azt is állítják, hogy a tények megismerésén túl a vitatott jogi kérdések eldöntésének is hatékonyabb módja az, ha a felek a független és pártatlan bírák előtt, egyenrangú, egyenlő eséllyel rendelkező ügyfélként megjelenve kifejtik álláspontjukat, és a bírák ezen ütköző álláspontok mérlegelése alapján jutnak el végső következtetésükhöz, az ítélet meghozatalához.

A felek álláspontjának meghallgatása és az arról történő nyilatkozat akkor is jelent egyfajta kötöttséget a bíróság számára, ha a jog nem kötelezi arra a bírót, hogy kizárólag a felek által előterjesztett kérelmek keretei között döntsön. A felek álláspontjában elhangzó érvek és ellenérvek – bár nem

feltétlenül korlátozzák a bíróságot döntése meghozatalában – mindenképpen egyfajta intellektuális kihívást jelentenek. Kijelölnek egy pályát, melyen a bíróságnak érvelése során haladnia kell. A felek által felhozott érvekhez valahogy viszonyulnia kell a döntésnek, amely vagy egyetért az elhangzott érvekkel, vagy vitatja azokat.

Amennyiben az Alkotmánybíróság alkalmazta volna vagy alkalmazná ezt a döntéshozatali módszert, és legalább az ügyek egy jól körülhatárolható részében – különösen a nagy társadalmi érdeklődést kiváltó ügyekben – tárgyalást tartana, azt gondolom, mind a szakma, mind a közvélemény másként gondolkodna a bíróság döntéseiről. Nem partatlan, idő- és tárgyi korlát nélküli vitára gondolok, hanem valami olyasmire, amire már utaltam: például az USA Legfelső Bíróságán a nyilvános tárgyaláson fél-fél óra áll a felek rendelkezésére, amelybe beleértendő a bírók kérdéseire adott válasz és a másik fél érveire való reagálás is.

Kétségtelen, hogy ebben az eljárásban hathatós fellépésre csak a nagyon jól képzett, kiválóan érvelő jogászok által képviselt feleknek lenne esélyük a sikeres szereplésre, de ez nem lenne baj. A szóbeli érvelés nyilván csak összefoglalása lehet az írásban is benyújtott érveknek, de a nyilvánosság csatornáin keresztül legalább lehetővé tenné a vita lényegének megértését, ami – valljuk be őszintén – a jelenlegi helyzetben nem mindig történik meg. Az ilyen vita lezárásaként megszülető határozat a rendesbíró-

A MODELLNEK A LÉNYEGE,
HOGY MINDENKELŐTT A TÉNYEK FELTÁRÁSÁHOZ, DE AZ IGAZSÁGOS DÖNTÉS MEGHOZATALÁHOZ IS HATÉKONY ÚTNAK TARTJA A FELEK VITÁJÁT, AZ EGYMÁSNAK ELLENMONDÓ NYILATKOZATOKRÓL NEVÉT KAPÓ KONTRADIKTÓRIUS ELJÁRÁST.

ságok bírait is felbátoríthatja arra, hogy az eléjük kerülő alapjogi ügyeket érdemben elbírálják.

Meggyőződésem ugyanakkor, hogy ennek az eljárási módnak az alkalmazása kedvezően változtatna az Alkotmánybíróság társadalmi megítélésén, hiszen a bíróságnak is az lenne az alapvető érdeke, hogy döntései és az azok mögött meghúzódó érvrendszer termékenyítően hasson a jogászi gondolkodásra, ne csupán néhány tucat jogász által ismert és értett „rejtett tudásként” legyen jelen a közéletben. Rendkívül kedvező hatása lenne a jogi kultúra alakulására is, hiszen mind az indítványok készítőit, mind a kormány képviselőit arra kényszerítené, hogy érveiket ne csak a – kívülállóknak számára nem megismerhető – belső levelezés elvont szakzsargonjában, hanem valamilyen mértékig a tágabb szakmai kör és a közvélemény érdeklődő része által is érthető módon fogalmazzák meg.

Mint ahogyan talán az eddigiekből is kiderült, a kezdetektől fogva jobban örültem volna az ilyen alkotmánybírósági gyakorlatnak. Szerintem azok a joggal történelminek tartott döntések, amelyekkel az Alkotmánybíróság lezárta – illetve egy meghatározott mederbe terelte – a rendszerváltás nagy vitakérdéseit, mint például az igazságtétel, a kárpótlás, az ügynökkérdés stb., a társadalom számára könnyebben emészthető módon zárultak volna le ilyen döntéshozatali mechanizmus mellett. Az ezredforduló környékétől a legutóbbi időnkig a közvélemény érdeklődése az Alkotmánybíróság döntései iránt lényegesen csökkent. Egészen a 2007-es évig, amikor újra politikailag rendkívül érzékeny kérdések eldöntését várja a közvélemény az Alkotmánybíróságtól. Ráadásul olyan kérdésekben, amelyekben a szakma is erősen megosztott, érdemi érvek mentén. Ebben a helyzetben ismét érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy a vitázó felek összefoglalt, jogilag releváns álláspontjának kifejtését követően néhány héten belül megszülető döntés, amely reagál a felek érveire, nem segítené-e ezen döntések megértését és ezen keresztül elfogadását.

Egyúttal hozzájárulna a polgárok alapjogokkal kapcsolatos ismeretei elmélyüléséhez, ezen keresztül a jogi kultúra fejlődéséhez. Erre is nagyon nagy szükség lenne.

KILÉNYI GÉZA

A szerkesztőség sok mindent kérdez. Egyebek között olyasmit is, amire előadó alkotmánybíróként – a teljes ülés egyhangú szavazatával – immár tizenhét évvel ezelőtt választ adtam. (Tizenhét év

nagy idő. Nem csoda hát, ha az idézendő határozatra – mint az egyik-másik hivatkozásukból kitűnik – a hivatalban lévő alkotmánybírák sem emlékeznek.)

A Magyar Köztársaságban az alkotmányosságnak nem az Alkotmánybíróság az egyetlen letéteményese. Az alaptörvény 77. §-ának (2) bekezdése kimondja, hogy „az alkotmány és az alkotmányos jogszabályok a társadalom valamennyi szervezetére, minden állami szerve és állampolgárra egyaránt kötelezőek”. Ez az állami szervekre vetítve annyit jelent, hogy nem csupán saját tevékenységük során kötelesek betartani az alkotmány rendelkezéseit, hanem azokat – hatáskörük keretei között – másokkal is meg kell tartatniuk.

Mindezek ellenére a rendszerváltás után – ki tudja, milyen forrásból – elterjedt téveszme volt, hogy az állami szervek (az Alkotmánybíróság kivételével) közvetlenül az alkotmányra hivatkozással nem hozhatnak döntéseket, hanem az alkotmány végrehajtása tárgyában kibocsátott jogszabályokra kell hivatkozniuk. Egy bizonyos: az a szemérem nem az AB-tól eredt, épp ellenkezőleg – a testület mindent elkövetett annak tudatosítása érdekében, hogy bár az alkotmány a jogrendszer csúcsán helyezkedik el, maga is jogszabály, amely arra rendeltetett, hogy alkalmazzák, s ne egy vitrinben őrizzék. (A bíróságok hosszú időn át szinte betegesen irtóztak az alaptörvényre való hivatkozástól.)

A 31/1990. (XII. 18.) AB határozat indokolása a testület alkotmányértelmező hatáskörével kapcsolatban idézte az Alkotmánybíróságról szóló törvény (a továbbiakban Abtv.) 51. §-ához kapcsolódó miniszteri indokolás következő részét: „Az Alkotmánybíróság a határozatait a konkrét esetekkel kapcsolatban az alkotmány egyes rendelkezéseinek értelmezése alapján hozza meg. A gyakorlatban azonban az alkotmány egyes rendelkezései absztrakt (nem konkrét esethez, például valamely jogszabály alkotmányosságának vizsgálatához kapcsolódó) értelmezésének szükségessége is felmerülhet. Az Alkotmánybíróságnak az alkotmány egyes rendelkezéseit értelmező hatásköre nem érinti az Országgyűlés, a kormány és a Legfelsőbb Bíróság jogszabályt értelmező hatáskörét, továbbá a jogszabály végrehajtásának fő irányára és módszerére vonatkozó irányelv kiadását sem.” A továbbiakban az AB az idézethez a következőket fűzte hozzá: „Mint ez a miniszteri indokolás idézett részéből is kitűnik, az alkotmány értelmezésére nem kizárólag az Alkotmánybíróság jogosult. Az Országgyűlést is megilleti az a jog, hogy hiteles értelmezést fűzzön az Alkotmány valamely rendelkezéséhez, s ezen túlmenően tevékenységük ellátása során a jogalkotó és jogalkalmazó szervek is értelmezik az alkotmányt. Az Alkotmánybíróságtól származó, az Abtv.

1. §-ának g) pontján alapuló alkotmányértelmezés annyiban különbözik az egyéb értelmezésektől, hogy az mindenkire kötelező (erga omnes) hatályú, s így adott esetben még magát az Országgyűlést is köti a törvényalkotás során” (kiemelés: K. G.).

Mindezek figyelembevételével – mivel a rendelkezésemre álló terjedelem szerfölött csekély – a szerkesztőség egyes konkrét kérdéseire a következő válaszokat adom:

a) Mint minden jogalkalmazó szervnek, természetesen a bíróságoknak is megvan a joguk arra, hogy konkrét esetekben az alkotmány egyes rendelkezéseit értelmezzék.

b) Annak sincs semmi akadálya, hogy – amennyiben ezt az ítélkezési gyakorlat egységének biztosítása érdekében indokoltnak látja – a Legfelsőbb Bíróság a bíróságokra kötelező érvénnyel jogegységi határozatban adjon alkotmányértelmezést. Ha jól belegondolunk, ez nem pusztán jog, hanem az alkotmány 77. §-ának (2) bekezdésén alapuló kötelezettség is.

c) Amennyiben a bíróságnak olyan alkotmányossági kérdésben kell döntenie, amelyet az AB még nem bíralt el, nem köteles a döntéshozatal előtt az AB-hoz fordulni. Ezt az alsóbb szintű bíróságok nem is tehetik meg, mivel az Abtv. 21. §-ának (6) bekezdése értelmében az igazságszolgáltatási hatalmi ágból egyedül a Legfelsőbb Bíróság elnökének van joga indítványt tenni az AB alkotmányértelmezésére. Az elnök belátása szerint él ezzel a jogával. Véleményem szerint azonban bölcsen teszi, ha jogegységi határozatba foglalandó alkotmányértelmezés esetén előzetesen él vele.

d) Azt viszont az a)–b) pontban foglalt esetekben egyetlen bíróság sem teheti meg, hogy „szembefusson” az AB *erga omnes* hatályú alkotmányértelmezésével.

A felsorolásban szereplő pontok közül kizárólag a legutolsóhoz fűzök egy rövid kommentárt. Egy bizonyos Uljanov – akit mostanában nemigen szoktak idézni – írta *A kettős alárendeltségről és a szocialista törvényességről* szóló levelében, hogy „Kazánban nem lehet más a törvényesség, mint Kalugában”. Attól tartok, hogy ez a szentencia túlélte szerzőjét, s egy demokratikus jogállamban sem lehet ez másként. Mai viszonyainkra lefordítva: egy bizonyos jogszabályi rendelkezést a jogalkalmazó szervek Vas megyében nem értelmezhetnek másként, mint Békésben, de az sem lenne szerencsés, ha ugyanolyan jellegű büncselekmények miatt az egyik megyében sorra-rendre pénzbüntetést szabnának ki, míg egy másikban végrehajtható szabadságvesztést. Ezért különösen fontos a Legfelsőbb Bíróságnak az ítélkezési gyakorlat egységének megteremtésére irányuló tevékenysége, amely a közigazgatási ügyekben hozott bírósági dön-

tesek révén kihat a közigazgatási szervekre is. Ám a hatalommegosztáson és a hatalmi ágak elválasztásán alapuló jogállamban van egy másik, az imént említetténnél semmivel sem kevésbé fontos követelmény is: nevezetesen az, hogy a különböző hatalmi ágak körében se alakulhasson ki egymástól eltérő jogszabály-értelmezési gyakorlat, tehát például ne legyen egy alkotmánybírósági alkotmányértelmezés és egy attól eltérő bírósági alkotmányértelmezés, mert ez a jogállam csődjét jelentené.

Egy konkrét példán keresztül szeretném érzékeltetni, hogy ez hová vezethetne. Az AB egy alkotmányjogi panasz alapján megállapítaná egy bizonyos jogszabályi rendelkezés alkotmányellenességét, azt – általános érvénnyel – a jövőre vonatkozó időbeli hatállyal megsemmisítené, egyszersmind azt is kimondva, hogy a szóban forgó rendelkezés a panaszos egyedi ügyében nem alkalmazható. Mivel az AB-nak nincs felhatalmazása egyedi döntések megsemmisítésére, a közigazgatási hatósági eljárás és a szolgáltatás általános szabályairól szóló törvény (a továbbiakban Ket.) 117. § (1) bekezdésének megfelelően az AB megküldené saját határozatát a jogerős közigazgatási határozatot hozó szerv felügyeleti szervének a jogsérelem felügyeleti jogkörben való orvoslása céljából. A felügyeleti szerv a Ket.-nek megfelelően járna el, ám az ellenérdekű ügyfél a határozatot a közigazgatási ügyekben eljáró bíróság előtt megtámadná. Amennyiben a bíróság nem lenne kötve az AB határozatában foglaltakhoz – mint ahogyan az Abtv. 27. §-ának (2) bekezdése alapján kötve van –, könnyen megeshetne, hogy hatályon kívül helyezné a megtámadott határozatot, arra való hivatkozással, hogy az ő alkotmányértelmezése szerint az AB által megsemmisített rendelkezés nem volt alkotmányellenes. Nem nehéz kiszámítani, ilyen esetben mi lenne az állampolgárok véleménye a jogbiztonságról és az egész államszervezet működéséről.

Kénytelen voltam sarkosan fogalmazni annak érzékeltetése végett, hogy nem nevezheti magát jogállamnak az az államszervezet, amelynek keretei között minden hatalmi ágnek megvan a maga különbejáratú (a szerkesztőség szóhasználatával élve: „autonóm”) jogszabály-értelmezése, s ezek köszönő viszonyban sem állnak egymással. Ugyanakkor – s most ismét a korábban hivatkozott AB határozatból idézek – „az Abtv. 1. §-ának g) pontja értelmezésénél is messzemenően figyelembe kell venni a hatalmi ágak megosztásának elvét, amely a magyar államszervezet legfontosabb szervezeti és működési alapelve”. Ez az AB és a rendesbíróságok relációjában többek között azt jelenti, hogy az AB nem akar ítélkezni a bíróságok helyett, nem akar megsemmisíteni egyedi bírósági döntéseket, nem kíván „szu-

perbíróságot” játszani, ugyanakkor az *erga omnes* hatályú alkotmányértelmezés egyetlen letéteményeseként működik az alaptörvény egységes értelmezése fölött, hatalmi ágakra való tekintet nélkül.

Nagyjából igaza van a szerkesztőségeknek, amikor azt írja: „a magyar szabályozás nem ismeri a valódi, a jogalkalmazás alkotmányosságát vizsgáló alkotmányjogi panasz intézményét.” Azért csak nagyjából, mert hogy melyik modell a „valódi”, azon lehetne éppen vitatkozni, ha volna rá hely. Az is tagadhatatlan, hogy a testületen belül a kezdetektől fogva voltak hívei az általuk is „valódinak” nevezett német modell hazai meghonosításának, én azonban sohasem tartoztam köztük. Elvi okokból azért nem, mert ez a modell – akarva-akaratlanul – betagozza az AB-t a bírósági szervezetrendszerbe, márpedig én a *sui generis* alkotmánybíróság híve voltam, s alkotmánybírónak szegődtem, nem pedig büntetőjogi, polgári jogi, közigazgatási jogi „szuperbíró”. Emellett volt azonban egy nagyon is gyakorlati érvem. Ha ugyanis lehetővé tesszük, hogy alkotmányos alapjogainak sérelmére való hivatkozással bárki az AB előtt támadhasson meg egyedi jogalkalmazói döntéseket, megnyitunk egy zsilipet, ami – ismerve népünk mentalitását – könnyen maga alá temetheti az AB-t.

A testület – főként a rendszerváltozást követő első években – nem szenvedett munkanélküliségben, hanem az volt a gondja, hogy megbirkózzék a normakontrollra irányuló indítványokkal. S ha ma már nincsenek is hat-nyolc éve elbírálatlan indítványok, az egyes ügyek átfutási ideje most sem nevezhető rövidnek. Ezt is figyelembe véve képzeljük el, hogy a „valódinak” nevezett panasz bevezetése esetén óhatatlanul az AB-nál landolna csaknem minden olyan büntető ügy, amelyben végrehajtható szabadságvesztés büntetést szabtak ki, de ugyanott kötne ki Mari néni öt négyzetméterről szóló elbirtoklási ügye is. (Ki ne látott volna még a tévében olyat, hogy teherautóval szállítják egy-egy kiemelkedő büntetőügy iratanyagát?) Száz szónak is egy a vége: a „valódi” alkotmányjogi panasz bevezetése az AB-t tulajdonképpen feladata ellátásában akadályozná.

Azt sem szabad eltitkolni, hogy a bírák nem fogadták kitörő lelkesedéssel az AB létrehozását, volt bennük jó adag presztízsféltés és aggodalom. Nem véletlenül került bele a bíróságok szervezetéről szóló törvény 24. §-ába, hogy „a Magyar Köztársaság legfőbb bírói szerve a Legfelsőbb Bíróság”. A törvényszerkesztők fél szemmel arra sandítottak: mit szól ehhez az AB. Nos, az AB nem szólt semmit. Én kiváltképpen nem, hiszen mindig is azt vallottam: az AB nem része a bírósági szervezetrendszernek. Felőlem tehát a legfőbb jelző mellett akár azt is beleírhatják a törvénybe, hogy a legszebb és a legokosabb.

Ha ez valakiknek örömet okoz, miért ne? Persze tartozom az igazságnak azzal, hogy esetenként az AB is tett egyet s mászt annak érdekében, hogy ne legyen abszolút felhőtlen a kapcsolata a bírósági szervezettel: elegendő ilyen vonatkozásban az ezer sebből vérző 57/1991. (XI. 8.) AB határozatra utalni, amelyben az AB először semmisített meg egyedi ügyben hozott bírósági ítéleteket (s szerencsére utoljára is). Ehhez a határozathoz kénytelen voltam akkora különvéleményt írni, hogy kilógott a Magyar Közlönyből. Mivel bárki számára hozzáférhető, eltekintek még a lényegének az ismertetésétől is, s beérem egyetlen rövid bekezdés idézésével:

„Bármilyen tiszteletreméltó indítékból fakad is, elfogadhatatlan az Alkotmánybíróság arra való törekvése, hogy bármi áron – az adott esetben hatáskörének korlátait is figyelmen kívül hagyva - orvoslást kíván nyújtani a jogséremlere. Abból következően ugyanis, hogy az Alkotmánybíróság hatalma korlátozott, sokféle sérelemre nem tud orvoslást adni. Nem tudja megvédeni az állampolgárokat például a nem alkotmányellenes, bár kétségtelenül rossz (méltánytalan, célszerűtlen, káros következményekkel járó) jogszabályoktól, az alkotmányos jogszabályok törvénysértő alkalmazásából eredő egyedi jogséremlerektől, vagy az alkotmányellenesnek nem minősíthető jogalkotói mulasztásoktól. Nem tartozik hatáskörébe a jogalkalmazási gyakorlat alkotmányossági felülvizsgálata sem. Az államszervezeten belül az alkotmányban és a törvényekben meghatározott munkamegosztás érvényesül, amely az Alkotmánybíróságra is irányadó.”

Nos, azóta tizenhat év telt el. Időközben sor került egy jogegységi határozat precedens értékű megsemmisítésére is az Alkotmánybíróság által. (Ez vélhetően senkit sem ért meglepetésként: több éves előcsatározások előzték meg, amelyek során böles dolgok és számárságok egyaránt elhangzottak.) Ha nétan tovább folytatódik a két hatalmi ág közötti áldatlan presztízharc, tudni vélem, erre mi lesz a válaszlépés. Én azonban – a demokratikus jogállam érdekében – sokkal jobban örülnék annak, ha nem folytatódna.

Az AB több alkalommal rámutatott: az állami csúcsszerveket együttműködési kötelezettség terheli. Az az érzésem: ebben az AB-nak mélységesen igaza van. Mert kétségtelen tény, hogy az államszervezet hatalmi ágakra tagozódik, de minden hatalmi ágnak csupán korlátozott hatalma van, s ez így van rendjén. Elég gondot jelent az ország számára, hogy a társadalom mélységesen megosztott, ennek a megosztottságnak nem szabad kivetülnie az államszervezetre. Vannak ugyanis olyan állami feladatok – közéjük tartozik az alkotmányosság megőrzése is –, ame-

lyek hatékony ellátása csak úgy képzelhető el, ha a hatalmi ágak egymással összhangban, s nem egymás ellenében látják el feladataikat.

PATAKI ÁRPÁD

A felkérés szövegéből számomra az tűnik ki, hogy „a magyar bíró nem olvas alkotmányt” tematika újbóli felmelegítéséről lenne szó. Remélem, hogy ennél árnyaltabb kép bontakozik majd ki a hozzászólásokból. Nem tartom szerencsésnek ugyanis azt a szembeállítást, hogy amíg a jogtudósok tanulmányai és magának az Alkotmánybíróságnak a döntései a vegyiszta tudományosságot jelentik, addig a gyakorló bírák „földhözragadt” módon nem látnának túl a Ptk. vagy a Btk. horizontján. Azt is meg kell jegyezni, hogy a perek elsöprő többségében természetesen lehet alkotmányos alapjogok ütközéséről is beszélni a háttérben, de a peres felek jogvitájukat nemigen emelik fel az alkotmány szintjére: a mindennapokban általában „jogi bozótharc” folyik.

Azt is tudom, hogy unalmas lehet az olvasó számára az ügynevezett objektív körülmények hangoztatása, de szerintem megkerülhetetlen annak rögzítése is, hogy például a Fővárosi Bíróság polgári kollégiumában első fokon 200–250 folyamatban lévő ügy, sorozatos hétvégi munkavégzés mellett kellene naprakész ismeretekkel rendelkeznie a bírónak az Alkotmánybíróság döntéseiről, az európai jogfejlődés legújabb tendenciáiról. Ez a leterheltség ugyan nem általános, de ez kevésbé vigasztaló. A bírósági határozatok immáron kötelező anonimizálása remélhetőleg elősegíti azt, hogy az érdeklődők átfogó képet kapjanak a joggyakorlat e vonatkozásairól (azt csak mellékesen jegyzem meg, hogy ezzel a jelenlegi helyzetben újabb terhet is kaptak a bírák).

Az alkotmányjogi panasz intézménye kapcsán egyetértek azzal a vitaindítónak szánt megállapítással, hogy a magyar szabályozás igazából nem ismeri a valódi, a jogalkalmazás alkotmányosságát vizsgáló alkotmányjogi panasz intézményét. Az alkotmány 70/K. §-a deklarálja ugyan, hogy az alapvető jogok megsértése miatt keletkezett igények, továbbá a köteleességek teljesítésével kapcsolatban hozott állami döntések elleni kifogások bíróság előtt érvényesíthetők, azonban ennek a rendelkezésnek nincs semmilyen eljárásjogi „folytatása”. Nincs arra nézve semmilyen speciális rendelkezés, hogy a kizárólagosan erre alapozott kereseti kérelem esetében a bíróság milyen érdemi döntést hozhat – miközben a konkrét esetekben az ehhez kapcsolt kereseti igé-

nyekhez szinte minden esetben előzmények (korábbi perek vagy államigazgatási eljárás) társulnak. Ezeknél a kereseti igényeknél gyakori, hogy a jogkövetkezmények alkalmazhatósága érdekében ezt az igényt a felperesek összekapcsolják egy általános személyiségi jogi igénnyel (Ptk. 75, 76, 78. §) és a Ptk. 84. § (1) bekezdése szerinti jogkövetkezmények alkalmazását kérik. Ez azért is problematikus, mert a kialakult – véleményem szerint helyes – bírói gyakorlat szerint a személyiségi jogi per a jogrendszerben elfoglalt helyénél, szerepénél fogva eleve nem alkalmas bármely más jogterületre tartozó jogvita eldöntésére, vagy akár véleményezésére sem. A személyiségi jogi per nem szolgálhat általános felülvizsgálati fórumként, nem lehet a jogorvoslat lehetőségét megkettőzni ilyen formában sem. Az alkotmány 70/K. §-ára történő közvetlen hivatkozás pedig a gyakorlatban éppen akkor fordul elő, amikor a peres fél tartalmilag nem ért egyet egy másik eljárásban hozott döntés érdemével. Az is előfordul, hogy a jogintézmény alkalmazása mellett érdemben érvelők mellett a notórius perlekedők hivatkoznak erre az intézményre – minden egyéb lehetőség (és a bíró) kimerítése után. Ezt a problémát álláspontom szerint jogalkotás útján lehet rendezni, akár oly módon, hogy a Pp. keretei között jön létre egy speciális eljárás (konkrét jogkövetkezmények alkalmazhatóságával), akár pedig úgy, hogy az elbírálást éppen az Alkotmánybírósághoz „telepítik”. Külön szabályozás esetén azt is rendezni kell, hogy a kidolgozandó jogintézmény miként viszonyul a Ptk. 349. §-ához (államigazgatási, bírói vagy ügyészi jogkörben okozott kár).

Nem kívánom elhallgatni azt sem, hogy különböző bírói fórumokon szerzett tapasztalataim szerint néha még megütközést kelt, ha arról beszélek, hogy az alkotmány, a becikkelyezett nemzetközi egyezmények (mint például az Emberi jogok európai egyezménye) közvetlenül is érvényesülő, hatályos jogszabályok. Májig is vannak olyan vélekedések, hogy ezek a szabályok egyrészt csupán deklarációk, illetve csak az egyes államokra nézve állapítanak meg absztrakt kötelezettségeket. Alkalmanként arról is meg kell győzni a kollégák egy részét, hogy maga a bíró is kerülhet saját személyében alperesi pozícióba. Meggyőződésem szerint az ezzel kapcsolatos munka a bírói oktatás (Magyar Bíróképző Akadémia) keretében eredményesen elvégezhető. Itt is visszautalok arra, hogy a perek túlnyomó többségében nagyon is konkrét alacsonyabb szintű jogszabályok alkalmazásáról van szó, az alkotmányos szabályok pedig alapvetően a jogrendszer egészén keresztül kell hogy érvényesüljenek, figyelemmel az alkotmány 57. § (5) bekezdésére is.

Az általam leginkább művelt jogterületre térve (személyiségi jogi perek) megállapítható, hogy itt az átlagosnál is nagyobb szerepe van és lehet az Alkotmánybíróság gyakorlatának és határozatainak. Az emberi méltósághoz való jog tágabban vett tartalmának kibontása, a szabad véleménynyilvánításhoz való jog tartalmának részletezése, a közérdekű adatokhoz való hozzáférés lehetőségének kérdése, vagy akár a nem vagyoni kártérítés általános kérdéseinek vizsgálata az Alkotmánybíróság által megkerülhetetlen ismeretanyag kell hogy legyen az adott jogterülettel foglalkozó jogalkalmazók számára. Ezek a döntések és indokolások hatékony segítséget adhatnak a bírák számára. Saját ítéleteimben és tudomásom szerint a közvetlen kollégáim ítéleteiben, valamint a Fővárosi Ítéltőábrla, illetve a Legfelsőbb Bíróság ítéleteiben a vonatkozó alkotmányos szabályok, illetve az adott ügyben releváns AB határozatok egyaránt rögzítésre kerülnek. Abban pedig semmi különöset nem találok, hogy ugyanazon rendelkezések értelmezése egymástól eltérő – ez a többfokú ítélkezés velejárója.

Arról a kérdéstről, hogy abban az esetben, ha a bíróság az alkotmányra (is) alapozottan hozza meg döntését, van-e autonóm alkotmányértelmezési lehetősége, a személyes véleményem az, hogy a szabad bizonyítási eljárásra és szabad mérlegelésre vonatkozó Pp.-beli szabályok alapján (Pp. 3. és 206. §) a bíróság törvényes felhatalmazással rendelkezik a hatályos jogszabályok (köztük az alkotmány) értelmezésére, ami ugyanakkor természetesen nem mehet el az alkotmánnyal kifejezetten ellentétes gyakorlat kialakításáig. Ezt támasztja alá szerintem az is, hogy számos olyan kérdés merülhet fel a mindennapi bírói gyakorlatban, amelyet az Alkotmánybíróság – különböző okoknál fogva – még nem értelmezett. Álláspontomból az is következik, hogy szerintem a bíró nem köteles az Alkotmánybírósághoz fordulni akkor, ha olyan ügyben vagy alkotmányossági kérdésben kell döntenie, amelyet az Alkotmánybíróság még nem bírált el. Megjegyzem, enyhén szólva bizonytalan az, hogy a bíróság megkeresésére milyen időtávtalban érkezik válasz az Alkotmánybíróságtól, és amikor az ítélkezés időszerűsége immáron „nemzetközi kérdést” is jelent, akár ez is megfontolásra készítheti a bírót.

Arra a kérdésre pedig, hogy juthat-e a rendesbíróság olyan következtetésre, amely ellentétes az AB alkotmányértelmezésével, azt kell válaszolni, hogy erre a személyhez fűződő jogok védelmének területén, az alkalmazott jogkövetkezmények körében, nevezetesen a nem vagyoni kártérítés esetében élő példa létezik, közel másfél évtizede. Az Alkotmánybíróság több tekintetben irányadó 34/1992. (VI. 1.) AB hatá-

rozatának indokolása azt tartalmazza, hogy amennyiben a bíróság a személyiségi jogi jogsértést megállapítja – arra irányuló kérelem esetén –, jogkövetkezményként a jogosultnak, önmagában a jogsértés tényéből következően, nem vagyoni kártérítés jár, a bíróság feladata pedig csak a mérték meghatározása. A bírói gyakorlat valamennyi szintjén viszont az az álláspont alakult ki, hogy a nem vagyoni kártérítés jogintézménye nem választható el a kártérítés általános szabályaitól, azaz a (személyiségi jogi) jogsértés megállapítása a nem vagyoni kártérítés megítélésének szükséges, de önmagában még nem elégséges feltétele. Ahhoz a bírói gyakorlat szerint szükség van arra is, hogy a jogsértéssel okozati összefüggésben olyan kár, hátrány keletkezzen, amely csak nem vagyoni kártérítéssel kompenzálható. A két álláspont szerintem jól érzékelhetően jogfilozófiailag is élesen eltér egymástól. A nyilvánvaló eltérést a bírósági döntések nem feltétlenül deklarálják, bevett fordulat „az alkotmánybírósági határozat nyomán kialakult bírói gyakorlatra” utalni... A magam részéről az eltérésben nem látok tragédiát, az Alkotmánybíróság érvelése szerintem a kissé légius, szintiszta elméletet, míg a bírói praxis a mindennapok gyakorlatát fejezi ki. Az utóbbi abból is kiindul, hogy igazából nem megengedhető az „üzletszerű perlekedés”, vagyis az, hogy akár kiprovokált jogsértésekből is meg lehessen élni, illetve hogy a jogosultak (képviselői) ne csupán hasraütésre igényeljenek különböző összegeket. A kialakult helyzetet vélhetően az új Ptk. lesz hivatott feloldani, amely jelenlegi tudomásom szerint az AB álláspontjával azonosul, azzal a megszorítással, hogy az úgynevezett bagatell ügyekre a visszaélések elkerülése érdekében külön szabályt tartalmazna.

Remélem, ezzel az írással sikerült hozzájárulnom a disputa sikeréhez, és azt is remélem, hogy az alkotmányra, illetve a nemzetközi szerződésekre, valamint az Alkotmánybíróság határozataira való hivatkozás mindinkább elterjedté válik – nem háttérbe szorítva az alkotó bírói gondolkodást és munkát, figyelemmel arra is, hogy a bírónak mindig egy konkrét, „földközeli” ügyet kell – közérthető módon – megoldania.

KARDOS SÁNDOR

Közismert, hogy a magyar Alkotmánybíróság igen széles hatáskört kapott a törvényhozás felülbírálására, amelyet önmaga is tovább szélesített, a bírói jogalkalmazással azonban, mondhatni, meglehetősen óvatosan bánt. Egyrészt az alkotmány rendelkezései

sem adtak erre lehetőséget, másrészt az Alkotmánybíróság már működése kezdeti szakaszában kinyilvánította, hogy nem kívánja közvetlen kontroll alá vonni a Legfelsőbb Bíróságnak a bírói szervezetre kiterjedő jogértelmező tevékenységét (57/1991. AB határozat).¹

A Legfelsőbb Bíróság részéről ezzel párhuzamosan kialakult az az elgondolás, hogy az alkotmány rendelkezéseinek alkalmazására és értelmezésére csak az Alkotmánybíróság jogosult, így a bíróságok nem alapíthatják döntéseiket az alkotmány meghatározott rendelkezéseire. A magyar bírói kar számára ezt hosszú időre eldönteni látszott a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának BH 1994. 1. számú döntéseként megjelent határozata, amely szerint csak az Alkotmánybíróság jogosult annak megállapítására, hogy az adott anyagi vagy eljárásjogi rendelkezés ellentétes-e az alkotmánnyal.

A konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának egy eseti döntése tehát azt állapította meg, hogy kizárólag az Alkotmánybíróság jogosult valamely jogszabály alkotmányosságának felülvizsgálatára. Az ügyben eljáró legfőbb ügyész hiába érvelt azzal, hogy a döntés során a Legfelsőbb Bíróságnak valamennyi hatályos jogszabályt, így az alkotmány rendelkezéseit is, figyelembe kell vennie. Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság a következőkre hivatkozott: „A törvény szövegéből következően valamennyi hatályos jogszabályt figyelembe kell vennie a Legfelsőbb Bíróságnak, így az alkotmányt is. Ezzel az érveléssel kapcsolatban rámutat az Elnökségi Tanács, hogy az alkotmány 32/A. §-ának (1) bekezdése az Alkotmánybíróság hatáskörébe utalja a jogszabályok alkotmányosságának a felülvizsgálatát. Mivel erre az alkotmány egyetlen más szerve sem

jogosít fel, kizárólag az Alkotmánybíróság jogosult annak megállapítására, hogy egy adott, hatályban lévő anyagi jogi vagy eljárásjogi rendelkezés ellentétes-e az alkotmánnyal. Ez a tevékenység a jogalkalmazás során, a jogalkalmazás körében nem végezhető el, mivel az alkotmány erről másként – a fentiek szerint – rendelkezik. Az ezzel ellentétes álláspont nemcsak az alkotmányban foglalt rendelkezést sértené, hanem nagyfokú jogbizonytalanságot is eredményezne, ha minden bíróság a jogalkalmazói jogértelmezés során eldöntené, hogy az adott konkrét rendelkezés ellentétes-e az alkotmánnyal, és ennek a jogalkalmazás körében levonhatná a következtetéseit, azaz félretehetné a konkrét speciális szabályozást. Ebben az esetben egységes jogról aligha beszél-

hetnénk és a jogbiztonság – a törvényesség alappillére – és a jogi szabályozás kiszámíthatósága szenvedne csorbát.”²

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja ma már kétségkívül átgondolásra szorul, mert csak egyetlen aspektusból szemlélte a kérdést, ezért úgy gondolom, igazat kell adni a Fundamentum közel tíz évvel ezelőtt megjelent számában a témában megnyilvánuló szerzőknek, akik tévesnek minősítették a Legfelsőbb Bíróság álláspontját.³ A testület érvelése ugyanis arra nem volt tekintettel, hogy az alkotmány 32/A. § (1) bekezdésének a jogszabályok alkotmányossági felülvizsgálatára vonatkozó felhatalmazását az alkotmányellenesnek ítélt jogszabályok (2) bekezdésben szabályozott szükségszerű megsemmisítésével együtt kell értelmezni. Ez a hatáskör az, amely valóban csak az Alkotmánybíróságot illetheti meg, mert ellenkező esetben jogbizonytalanság állna elő.⁴

Vessünk egy pillantást arra, hogy mely területeken kerül sor a bíróság részéről az alkotmány értelmezésére.

A bíróságok jogalkalmazói tevékenységük során szükségszerűen értelmezik az alkotmányt és alkalmazzzák annak rendelkezéseit. E körben elsőként kell említeni az alkotmány 70/K. §-át, mely szerint az alapvető jogok megsértése miatt keletkezett igények, továbbá a köteleességek teljesítésével kapcsol-

latban hozott állami döntések elleni kifogások bíróság előtt érvényesíthetők. A szakirodalom az alkotmány e rendelkezéséről megállapítja, hogy értelmezése meglehetősen ellentmondásos. Léteznek ugyanis olyan felfogások, amelyek ebben a megoldásban lényegében a közvetlen alkotmányjogi panasz, tehát adott esetben valamely egyedi hatósági, vagy akár bírói ítéletben megjelenő alkotmányellenesség rendes-

bíróság által történő kiküszöbölésének lehetőségét látják, ami a jelenleg elfogadott megoldással teljes mértékben ellentétben álló eljárási garanciák érvényesítését tenné lehetővé.

Az ellentmondás feloldására kézenfekvő megoldásnak tűnik az a magyarázat, hogy az alkotmány nem azt biztosítja, hogy az alapjogok megsértése miatt bírósághoz lehet fordulni, hanem azt, hogy az alapjogok megsértéséből keletkezett igények érvényesíthetők a bíróság előtt. Ez az érvelés elfogadható, sőt még az a megállapítás is, hogy az alkotmány 70/K. §-a semmiképpen nem értelmezhető úgy, hogy az Abtv. 48. §-ával ellentétben alkotmánysértés esetén a rendesbírói utat közvetlenül nyitná meg. Egy azonban tagadhatatlan: az alkotmány hi-

AZ ALKOTMÁNY NEM AZT BIZTOSÍTJA, HOGY AZ ALAPJOGOK MEGSÉRTÉSE MIATT BÍRÓSÁGHOZ LEHET FORDULNI, HANEM AZT, HOGY AZ ALAPJOGOK MEGSÉRTÉSÉBŐL KELETKEZETT IGÉNYEK ÉRVÉNYESÍTHETŐK A BÍRÓSÁG ELŐTT.

vatkozott rendelkezése mégiscsak lehetőséget ad arra, hogy a rendes bíróságok is „hozzáférjenek”⁵ az alkotmányhoz és lényegében az alapjogi bíráskodás területén végezzenek jogalkalmazói tevékenységet.

Ezzel egyetértve Lomnici Zoltán a következő álláspontot fejt ki: „Számos olyan ítélet születik, ahol a bíróság az alkotmány 70/K. §-a alapján hozza meg döntését. El kell ismerni ugyanakkor, hogy a bírák véleménye sem egységes, és többen úgy ítélik meg, hogy a bírának ismerniük kell ugyan az alkotmány rendelkezéseit, de a döntéseket a törvények és az alacsonyabb jogszabályok alapján kell meghozniuk. Az elméleti szakemberek közül többen is kifogásolják, ha a bíróságnak az alkotmány rendelkezéseit értelmezni merészeli az ítéletben. Álláspontom szerint ugyanakkor nem láthatóak el az alapjogi bíráskodásból fakadó feladatok az alkotmány konkrét rendelkezéseinek értelmezése nélkül. Nézetem szerint tehát a rendes bíróságok értelmezhetik és alkalmazhatják is az alkotmány rendelkezéseit, és jogosultak a döntésüket az alkotmány meghatározott szakaszára alapítani.”⁶ Alkotmányellenes jogszabály észlelése esetén viszont a szerző álláspontja szerint a bírónak kötelessége megkeresni az Alkotmánybíróságot.

Az alkotmány 70/K. §-ában biztosított jogkörön túl az alapjogi kategóriák alkalmazása nélkül lényegében a Polgári és a Büntető törvénykönyv fogalomrendszere sem értelmezhető, így ezek meglehetősen széles körű használata nélkül a jogalkalmazói tevékenység elképzelhetetlen.

A Debreceni Ítéltábla általam vezetett II-es tanácsa döntései során visszatérően hivatkozik alkotmányos normákra is. Jóllehet nem mindig közvetlenül az alkotmányra, hanem alapvetően AB határozatokra. Ez a lényegesen nem változtat, hisz az alkotmánybírói határozatok az alkotmány rendelkezéseit interpretálják. Az AB határozatokkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy az Alkotmánybíróság nem jogalkotó szerv, jogszabály-megsemmisítésre lehetőséget biztosító hatásköre folytán azonban az a kérdés, hogy mely jogszabály érvényes, csupán az alkotmánybírói határozatok ismeretében válaszolható meg. Az Alkotmánybíróságnak a jogforrások rendszerében betöltött lényeges szerepét részben ez adja. Ugyanakkor nagyon lényeges, hogy határozatait kimerítően indokolja. A határozat indokolásának jogi értelemben vett kötelező ereje vitatott, azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy az indokolásban foglalt érvelés intellektuális meggyőző ereje folytán a jogalkotó és a (legalábbis figyelmes) jogalkalmazó jövőbeni magatartását meghatározza, illetve mindenképpen befolyásolja. Ellenkező esetben mind a jogalkotónak, mind a jogalkalmazónak számolnia kell azzal, hogy az Alkotmánybíróság hasonló ügyeket a

korábban alkalmazott elvek szerint ítél meg.⁷ Természetesen a témánk szerint ez csak abban a feltételezett esetben problémamentes, ha a bíróság osztja az alkotmányban, illetve az AB határozatban foglaltakat.

Csak a példa kedvéért hivatkozunk néhány határozatra: „A bíróság az ügyészt vádmódosításra nem hívhatja fel, annak indokoltságára nem utalhat, e körben jelzéseket, megjegyzéseket nem tehet. Súlyosan megsértette ezért a tételes eljárási szabályokat, valamint az eljárási feladatok megosztásának és fegyverek egyenlőségének elvét is az elsőfokú bíróság, amikor a tanács elnöke az ügyész felé megjegyezte, hogy perbeszédében nem kerített sort az előző eljárásban valóban eszközölt vádmódosításra.” A peradataiból az tűnik ki, hogy az ügyész a bíróság megjegyzésére módosította végül a vádat (azt követően, hogy már befejezte perbeszédét), s még utalt is arra, hogy ezt a bíróság felhívására tette.

Ilyen körülmények között a történeti tényállás lényeges vádbeli módosulására a vádlott érdemi védekezést nem terjeszthetett elő, mert a bizonyítási eljárás megnyitására már nem került sor. „A büntetőeljárás végső szakaszában a bíróság vádhoz kötöttsége nemcsak az ügyész és a bíróság kapcsolatát határolja be, hanem a vádlott védekezéshez való jogának tartalmi szempontjából is alapvető jelentőségű. A terhelt számára a jogszerű és eredményes védekezéshez elengedhetetlen annak ismerete, hogy milyen tények, adatok, összefüggések alapján kerül sor vele szemben a felelősségre vonás célzó büntetőeljárás lefolytatására. A vád pontos ismerete biztosíthatja a védelem számára – többek között – a bűnösség vagy a minősítő körülmények fennállásának hiányát jelentő, illetőleg a cselekmény privilegizált esetét megalapozó ok-okozati összefüggésre vonatkozó bizonyítékok feltárását, a cselekmény elbírálása szempontjából jelenős motívumokra, enyhítő körülményekre történő figyelemfelhívás lehetőségét” [14/2002. (III. 21.) AB határozat].

Az eljárási feladatok megosztásának elvéből következik, hogy nincs perjogi lehetőség a bíróság részéről a vád bárminemű befolyásolására. A váddal való rendelkezésből fakadó feladatok teljesítése kizárólag az ügyész hivatásbeli kötelezettsége. Az ügyésznek az e feladat teljesítéséhez szükséges jelenléti, kérdezősi, indítványtételi és egyéb jogait a Be. a bírósági eljárásban teljes körűen biztosítja. Az állami büntetőjogi igény érvényesítése az ügyész alkotmányos kötelezettsége, és az ennek szakmai mulasztásból eredő elenyészése kockázatát is az ügyész viseli. „Az eljárás bírósági szakaszában a vádrendszerű és kontradiktórius eljárás lényegéből fakadó követelmény, hogy az igazságszolgáltatás monopóliumával rendelkező bí-

róság és a közvádlói hatalmat kizárólagosan birtokló ügyész hatásköre, tevékenysége, mozgásteret egyaránt átlátható, kiszámítható legyen. A funkciómegosztás elvét és az Alkotmány 45. § (1) valamint 51. § (2) bekezdését egyaránt sérti az a megoldás, amely az eljárás bármely résztvevőjének jogi helyzetét lerontva, lehetőséget teremt az eljárás során az eljárás bármely alanyától való feladatkör elvonásra” (uo.).

A kifejtettek miatt az eljárás szabálysértés olyan jellegű, amely a Be. 375. § (1) bekezdés értelmében önmagában hatályon kívül helyezési okot valósít meg.

Lényegében hasonló szabálysértés történt a bíróság részéről a Bf.II.561/2006. szám alatt felülbírált ügyben is, ahol a tanács az indoklásban ugyancsak a 14/2002. (III. 21.) AB határozatra, továbbá előző döntésére hivatkozott, amely időközben megjelent az ÍH 2006/140. számú eseti döntéseként is.

A Bf.II.225/2006. számú ügyben az alábbi okfejtést adta a bíróság: „A törvényi rendelkezés szerint hatályon kívül helyezéshez vezető, súlyos relatív eljárási szabálysértésnek kell tekinteni, ha az eljárásban résztvevő személyek a törvényes jogaikat nem gyakorolhatták, vagy ezek gyakorlását korlátozták. A szakértői vélemény alapján jelen ügyben egyértelműen megállapítható, hogy az I. r. vádlott jogainak gyakorlására megfelelően nem lehetett képes. Különös jelentőséggel bír, hogy a határnapon a bizonyítás mellett sor került a perbeszédre, és az utolsó szó jogán tett nyilatkozatokra. Az utóbbiakat a másodfokú eljárásban nem lehet megismételni, így e körben a jelzett eljárási szabálysértés nem korigálható. Mindezek az elsőfokú eljárás rendkívül fontos szakaszának alappillérei. A tárgyalási részvételre gyógyszerezett állapota miatt nem képes vádlott estében a tárgyalás nem volt megtartható. Az érdemi tárgyalás alapvetően sértette az I. r. vádlott vonatkozásában az alkotmányban és a perjogi törvényben is alapvetően megfogalmazott védelmi jogokat. Az eljárási szabálysértés háttere jelentős volt és a következő normák tükrében egyértelműen megítélhető. Az alkotmány 57. § (1) bekezdése kimondja, hogy a Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamilyen perben jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

A tisztességes eljáráshoz (*fair trial*) való alapvető jog fogalmazódik meg az Emberi jogok európai

egyezménye 6. cikk 1. pontjában. Ehhez képest az alkotmány 57. § (3) bekezdése rögzíti, hogy a büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga. Ugyanerről a büntetőeljárás törvény az alapvető rendelkezések között szól. A tisztességes eljárás követelménye és a védelem elve szorosan összekapcsolódik. Mindket-

tőből fakad, hogy az eljárás alá vont terhelt egyrészt saját jogán, másrészt védő igénybe vételével láthassa el védelmét egy olyan eljárásban, melyben a törvényben meghatározott jogait a hatóság biztosítja. Jelen ügyben az I. r. vádlott gyógyszeres állapotánál fogva nem volt alkalmas arra, hogy megfelelően védekezzen, ezáltal az eljárás tisztességes volta alappal kérdőjelezhető meg. A tisztességes eljárás alapvető eleme ugyanis, hogy a vádlott a váddal

szemben törvényes lehetőségeit kimerítve megfelelően védekezhessen s a kontradiktórium eljárásban a védelem a váddal egyező jogokat gyakorolhasson. E jogok gyakorlását a vádlott súlyos fokú korlátozott-sága kizárta.”

A következő, Bkf.II.244/2005. számú végzésben a tanács helybenhagyta az elsőfokú bíróság szabadláb- ra helyezésről döntő határozatát, és a jogi indokolást az alábbiakkal egészítette ki: „Az előzetes letartóztatás szükségességét, feltételeit illetően az ítéletá- bla még indokoltnak tartja felhívni az alábbi alapszabályokat, melyek szintén a szabadságelvonás ellen hat- nak:

– Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény (kihirdetve az 1993. évi XXXI. törvény által) 5. cikkének 1.pontja szerint mindenkinek joga van a szabadságra, melynek elvonására büntető- eljárás keretében is csak feltétlenül szükséges eset- ben kerülhet sor a törvényi előfeltételek maradékta- lan megvalósulása esetén.

– Az alkotmány XII. fejezet az alapjogok szabályo- zásánál az 55. § (i) bekezdésében szintén kifejezésre juttatja az előbb részletezett elvet.

– Az 1998. évi XIX. törvény (Be.) 5. § (2) bekez- dése az alapvető rendelkezések között mondja ki, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy szabadláb- bon védekezzen.”

A következő, Bkf.II.78/2007. számú végzésben a tanács megváltoztatta az elsőfokú bíróság döntését, amely egy egyesített ügyben korlátozta a vádlottak és védők iratbetekintési jogát, mert álláspontja sze- rint a védelem csak az őket érintő eredeti alapügy iratait tekintheti meg. Az iratbetekintést kérelmező

védők és vádlottak esetében a kábítószerrel kereskedés megvalósulásának szempontjai, az ez ellen ható tények, a felelősség alól mentő, vagy a felelősséget csökkentő körülmények megismerése érdekében nem zárható el attól a védelem, hogy a teljes iratanyagot áttekintse. Ennek hiányában ugyanis felmerül, hogy olyan lényeges adatokat nem ismerhet meg, melyek befolyásolják az érdemi védekezést. Ekkor pedig sérülne a tisztességes eljárás és a fegyverek egyenlőségének elve.

A hivatkozott határozatok ismertetésével nem a terjedelmet igyekeztem növelni, pusztán érzékeltetni akartam, hogy a büntető bíróság is szinte napi rendszerességgel indokolja álláspontját alkotmányos kategóriákkal. Azt talán nem lehet mondani, hogy bármelyik hivatkozás ellentétes lenne a Be. rendelkezéseivel, az azonban biztos, hogy az alkotmányos elvekre történő hivatkozások (nemegyszer együtt a strasbourgi bíróság gyakorlatával) képezik az indokolás súlypontját. A szűkebben vett törvényi szabályozás nem is tartalmazza mindig ezeket a fogalmakat. Például a tisztességes eljárás követelménye ma már evidenciaszámba megy, de konkrét Be. szabályban nem jelenik meg, hisz a *fair trial* olyan komplex minőséget jelent, amelyet csak az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet megítélni.

El kell fogadni Halmai Gábor véleményét,⁸ aki megállapítja, hogy ha el is ismerjük a bíróságnak azt a jogát, hogy konkrét ügyek eldöntése kapcsán is értelmezheti az alkotmányt, ebből még nem feltétlenül következik, hogy az általuk alkalmazandó jogszabályok alkotmányossági felülvizsgálatára és az alkotmányértőnek ítélt normák félretételére is fel lenne nének jogosítva.

Mi az, ami tiltja a bíróságnak, hogy mindezt megtegye? Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 1. § g) pontja kétségtől az Alkotmánybíróság hatáskörébe utalja az alkotmány rendelkezéseinek értelmezését. Azonban amint láttuk, az alkotmány értelmezésére nem kizárólag az Alkotmánybíróság jogosult. A jogalkalmazó szervek mellett az Országgyűlést is megilleti az a jog, hogy az alkotmány egyes rendelkezéseire hiteles értelmezést fűzzön. Az Alkotmánybíróság ez irányú tevékenysége annyiban különbözik az egyéb értelmezésektől, hogy az mindenkire kötelező (*erga omnes*) hatályú, s így adott esetben még magát az Országgyűlést is köti a törvényalkotás során. Emellett pedig az Alkotmánybíróság általi alkotmányértelmezés egyben *ultima ratió*nak számít: megfellebbezhetetlen, és a jogalkotás, illetve a jogalkalmazás számára kétségbevonhatatlan.⁹

A jogszabályi hierarchia szükségképpen velejárója, hogy a felsőbb szintű jogszabályba ütköző, az-

zal ellentétes alacsonyabb szintű normát nem kell alkalmazni, annak figyelmen kívül hagyására tehát sor kerülhet. Az alkotmány 35. § (2) bekezdése, illetve a 37. § (3) bekezdése maga is szentesíti a jogszabályi hierarchiát, amikor kimondja, hogy a kormány rendeletei és határozatai a törvényekkel, a miniszterek rendeletei pedig a törvényekkel, a kormányrendeletekkel és -határozatokkal nem lehetnek ellentétesek. Az alkotmány 77. § (2) bekezdése pedig az előbbi alkotmányos rendelkezéseket mindenki számára kötelezővé teszi.

Azt már láttuk, hogy a jogalkalmazói alkotmányértelmezés a bírói gyakorlatban egyértelműen jelen van. Az eldöntendő kérdés pusztán az, hogy az alkotmányellenesség észlelésekor a bíró félretehete-e az ilyen jogszabályt és belekezdhet-e saját maga az alkotmány értelmezésébe. Megjegyzem, van „köztes” megoldás is: amikor a bíróság nem deklarálja, mert mondjuk teljes bizonyossággal nem ismeri fel, hogy a jogszabály az alkotmányba ütközik, a döntését azonban alapvetően mégis az alkotmány rendelkezései alapján hozza. A fentebb hivatkozott döntések talán közelebb vihetnek ennek belátásához. Izgalmas kérdés lehet az is, hogy a joghézag, a jogilag szabályozatlan terület magyarázata kitölthető-e az alkotmány értelmezésével. Ebben az esetben alkotmányba ütköző szabályozásról nem beszélhetünk, de alkotmányértelmezésen alapuló bírói döntésről igen.

A hatályos szabályozás azonban nem teszi lehetővé a bíró számára, hogy ne vegyen tudomást a jogszabály alkotmányellenességéről, mert az Abtv. 38. § (1) bekezdése és a Be. 266. § (1) bekezdés b) pontja úgy rendelkezik, hogy a bíróság hivatalból vagy indítványra felfüggeszti az eljárást és az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezi, ha az ügy elbírálása során olyan jogszabályt vagy állami irányítás egyéb jogi eszközét kell alkalmazni, amelyet alkotmányellenesnek észlelt. E szerint tehát a sérelmet szenvedő félnek az eljárás felfüggesztéséhez van joga, melynek lényege az, hogy az alkotmányt az ügyben eljáró bíró számára az alkotmány dolgában jártasabb alkotmánybírák értelmezzék.¹⁰

A szakirodalomban vannak nézetek, amelyek az eljárás felfüggesztését nem tartják kielégítőnek és éppen az alkotmány szellemével összhangban állónak, arra hivatkozva, hogy az Alkotmánybíróság „gyámködése” éppen a bíróságok kezéből venné ki az alapjogi bíráskodást.

Az ezzel ellentétes nézet pedig azt fejt ki, hogy a bíróságok az alapjogokkal kapcsolatban nem alkotmányossági alapon, hanem az érvényes jogszabályok alkalmazásából következő általános jogszerűségi alapon járhatnak el. E szerint tehát az alkotmány 70/K. §-a sem ad nekik felhatalmazást arra, hogy az alapjo-

gokkal kapcsolatos sérelmeket közvetlenül az alkotmány alapján bíráljanak el. Az alkotmány ilyen esetekben legfeljebb a származékos jogszabályok alkalmazását segítő értelmezési mérce lehet számukra, mint egyébként bármely jogértelmezés alkalmával, de arra alapozva jogszabály érvénytelenségét eseti jelleggel sem állapíthatják meg.¹¹

Halmai Gábor javaslata szerint a megoldás az lenne, ha a jogi szabályozás úgy módosulna, hogy alkotmányellenesség észlelése esetén továbbra is megmaradna a bíró számára az Alkotmánybírósághoz fordulás lehetősége, de ez nem lenne kötelező. Lehetőség nyílna tehát arra is, hogy a bíró az alkotmány értelmezésével saját maga hozza meg döntését. Mindehhez garanciaként kellene hozzákapcsolni azt a lehetőséget, hogy a felek az ilyen döntést alkotmányjogi panasszal támadhassák meg az Alkotmánybíróság előtt. Ennek érdekében be kellene vezetni a némethez hasonló valódi alkotmányjogi panasz intézményét, amely arra nyújtana lehetőséget, hogy minden jogerős bírósági ítélet megtámadható lenne az Alkotmánybíróság előtt, ha az indítványozó úgy ítéli meg, hogy a határozat sérti valamely alkotmányban biztosított jogát.

Az alkotmányjogi panasz hasonló módon történő átalakításának szükségességét Ádám Antal is felveti, amikor arról ír, hogy garanciákat kell kiépíteni annak érdekében, hogy a bíróság alapjogi ítélezésben alkalmazott alkotmányértelmezésének alkotmányellenessége kiküszöbölhető és az alapjogokat érintő egységes alkotmányértelmezés biztosítható legyen.¹²

Tőlem nem idegen Halmai Gábor és a nézeteit osztók azon álláspontja, hogy a bíró a legmagasabb szintű törvény alapján is hozhasson ítéletet.

Kérdés, hogy amennyiben a jogszabály-változtatás erre lehetőséget adna, akkor valóban olyan „különle-

ges hatalmat” kapnának-e a bíróságok, mint amelyet Tocqueville annak idején az amerikai bíróságoknak tulajdonított. Nem hiszem, hogy szó lehetne erről, miként a jogbizonytalanságtól való félelem is alap-talan. Egyrészt minden bíró felelős a saját határozatáért, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy egyáltalán nem könnyű feladat az alkotmányra hivatkozva ítéletet hozni és azt kellő szakmai színvonalon megindokolni. Másrészt a hierarchikus bírósági szervezet „hagyománya”, a felsőbbbíróságok döntéseinek követése is elejét venné ennek.

JEGYZETEK

1. POKOL Béla: *A bírói hatalom*, Budapest, Századvég, 2003, 185.
2. BH 1994. 1.
3. HALMAI Gábor: *Az alkotmány mint norma a bírói jogalkalmazásban*, Fundamentum, 1998/3, 77–81 és HANÁK András: *Egy különös abortusz után*, uo., 82–86.
4. HALMAI: *I. m.*, 80.
5. HANÁK: *I. m.*, 84.
6. LOMNICI Zoltán: Válasz a Fórum rovat körkérdésére: *Kinek a feladata az alkotmány közvetlen alkalmazása?*, Fundamentum, 1998/4, 50.
7. *Alkotmánytan* I., szerk.: KUKORELLI István, Budapest, Osiris, 2003, 97.
8. HALMAI: *I. m.*, 84.
9. 31/1990. (XII. 18.) AB határozat.
10. HANÁK: *I. m.*, 86.
11. TAKÁCS Albert: Válasz a Fórum rovat körkérdésére: *Kinek a feladata az alkotmány közvetlen alkalmazása?*, Fundamentum, 1998/4, 54.
12. ÁDÁM Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*, Budapest, Osiris, 1998, 203.